

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

FACULTAT DE FILOLOGIA, TRADUCCIÓ I COMUNICACIÓ

TREBALL FINAL DE GRAU DE FILOLOGIA CATALANA

**La gramaticalització del futur i el condicional en català antic: el cas de
les *Vides de sants rosselloneses* i els *Furs de València***

Presentat per Aina Torres Latorre

Dirigit per Andreu Sentí i Pons

Curs: 2020-2021

València, 2021

DECLARACIÓ JURADA

Jo, Aina Torres Latorre, amb DNI 23324515P, declare que el treball presentat ha estat realitzat només per mi i que cap de les parts de què consta i del material presentat no ha estat escrit per cap altra persona, a excepció de les citacions o dels materials identificats com a pertanyents a altri.

Faig aquesta declaració jurada amb el coneixement que, si se'n comprova la falsedat, la qualificació serà negativa.

València, 14 de juny 2021

RESUM

El futur i el condicional de les llengües romàniques sorgeixen de la perífrasi llatina CANTĀRE HABEŌ mitjançant un procés de gramaticalització que passa per diferents estadis. En la llengua medieval, conviuen les formes sintètiques (*el faré, faré-lo*) i les formes analítiques (*fer-lo he*), que es distribueixen segons els diferents entorns sintàctics seguint la sintaxi medieval dels pronoms febles. En aquest estudi de corpus, s'extrauen mitjançant el CICA les dades de dues obres del segle XIII, un text religiós, les *Vides de sants rosselloneses*, i un text jurídic, els *Furs de València*, per tal de conèixer la sintaxi dels clítics medievals i d'observar el grau de gramaticalització que mostren les formes analitzades. Entre els objectius destaca la voluntat de corroborar la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització del futur i el condicional, segons la qual el procés de gramaticalització està més avançat en les llengües i varietats més orientals de la península Ibèrica que no en les occidentals.

Paraules clau: futur, condicional, gramaticalització, pronoms febles, sintètic, analític, proclisi, enclisi, mesoclisi, català antic

ÍNDIX

1. Introducció	9
2. La gramaticalització del futur i la sintaxi dels pronoms febles.....	11
2.1. La formació del futur romànic	11
2.2. La gramaticalització: el cas del futur	13
2.3. La col·locació dels clítics amb verb finit en català antic	17
2.4. Hipòtesis de la distribució entre formes sintètiques i formes analítiques ..	19
3. Corpus i metodologia	27
4. Resultats i anàlisi de les dades de les <i>Vides de sants rosselloneses</i>	31
4.1. Oracions subordinades	34
4.2. Oracions insubordinades	35
4.3. Oracions amb <i>car</i>	35
4.4. Oracions principals: anteposició	36
4.4.1. Darrere de pronom interrogatiu.....	37
4.4.2. Darrere de negació	37
4.4.3. Darrere de sintagma nominal no correferencial	38
4.4.4. Darrere de complement preposicional	38
4.4.5. Darrere de complement predicatiu	39
4.4.6. Darrere de la conjunció <i>ans</i>	39
4.5. Oracions principals: posposició	40
4.5.1. Verb en posició inicial d'oració	40
4.5.2. Oració paratàctica.....	41
4.5.3. Darrere de vocatiu	41
4.5.4. Darrere de conjunció adversativa <i>però</i> o <i>mes</i>	42
4.6. Oracions principals: variació.....	43
4.6.1. Darrere de subjecte.....	43
4.6.2. Darrere d'adverbi o complement circumstancial	45
4.6.3. Darrere de coordinació	46
4.6.4. Darrere de sintagma nominal correferencial	48
4.6.5. Darrere de construcció absoluta o subordinada	48
4.7. La col·locació dels pronoms adverbials amb el FC	49
5. Resultats i anàlisi de les dades dels <i>Furs de València</i>	51

5.1. Oracions subordinades	54
5.2. Oracions in subordinades	56
5.3. Oracions amb <i>car</i>	57
5.4. Oracions principals.....	57
5.5. La col·locació dels pronoms adverbials amb el FC	58
6. Possibles explicacions a la variació entre mesoclisi i enclisi.....	60
7. Conclusions	65
8. Bibliografia	68

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi del futur i el condicional de les llengües romàniques medievals s'ha centrat generalment en la formació d'aquests temps verbals a partir d'una perífrasi verbal llatina. El futur romànic es va formar a partir de l'infinitiu d'un verb i les formes de present de l'auxiliar HABĒO, de la mateixa manera que el condicional es va formar amb l'infinitiu i les formes d'imperfet del mateix auxiliar.

De la perífrasi inicial, però, van sorgir dues formes diferenciades formalment: les formes sintètiques (*faré*) i les formes analítiques (*fer-lo he*). La distribució entre les unes i les altres no ha rebut tanta atenció i només recentment ha estat objecte d'alguns estudis (Bouzouita 2008, Bouzouita 2012, Bouzouita 2016, Bouzouita 2016b, Bouzouita i Sentí 2019, Bouzouita i Sentí en premsa, Castillo Lluch 2002, Castillo Lluch 2004, Primerano 2019), especialment pel que fa a la llengua castellana. La presència d'una o de l'altra està estretament lligada amb la sintaxi medieval dels pronoms febles, ja que les formes analítiques es defineixen per presentar els clítics entre l'infinitiu i l'auxiliar, en posició mesoclítica (*fer-lo he*). Les formes sintètiques poden portar els pronoms en proclisi (*lo faré*) o en enclisi (*faré-lo*).

Cal relacionar la convivència de formes sintètiques i de formes analítiques amb el procés de gramaticalització des del verb llatí HABĒO fins a les desinències de futur i de condicional actuals. Encara no comptem amb estudis quantitius suficients que mostren la distribució entre les formes sintètiques i les analítiques ni que estudien en detall l'evolució de la gramaticalització en català d'aquests temps verbals. De fet, encara tenim un buit en l'estudi quantitatiu i diacrònic de la col·locació dels clítics en proclisi i en enclisi en els altres temps verbals.

És per això que, entre els objectius d'aquest treball, es troba, en primer lloc, estudiar el funcionament del futur i del condicional romànic quan apareix acompanyat per clítics. L'estudi es limita a la llengua medieval i a les dades extretes de dues obres (*Vides de sants rosselloneses* i *Furs de València*), dades que permetran assolir dos objectius més concrets: d'una banda, conèixer la distribució dels clítics al voltant dels temps verbals estudiats depenent de l'entorn sintàctic en què se situen i, de l'altra, comparar resultats en català amb les dades de les llengües romàniques pròximes.

Aquests dos objectius concrets es relacionen amb les dues hipòtesis principals de partida. La primera, que anomenem *hipòtesi sintàctica*, es basa en el fet que la tria entre

les formes sintètiques i les formes analítiques depèn del context sintàctic i no d'altres factors, com han apuntat altres estudis (Company 1985-1986, Company 2006, Company i Medina 1999). La segona, la *hipòtesi de la difusió diatòpica*, és un intent d'explicació de les diferències en el grau de gramaticalització del futur i del condicional en les diferents llengües romàniques, per la qual cosa resulta necessària la comparació entre llengües.

S'ha dividit el treball en una sèrie de seccions: en la secció 2, s'estableix el marc teòric sobre la gramaticalització del futur i la sintaxi dels pronoms febles i s'exposa l'estat de la qüestió quant al cas concret de l'estudi dels futurs i els condicionals acompanyats de clítics; en la secció 3, es presenta el corpus analitzat i la metodologia seguida; en la secció 4, s'exposen els resultats de les *Vides de sants rosselloneses* i se n'analitzen les dades; en la secció 5, es passa als resultats i l'anàlisi de les dades dels *Furs de València*; en la secció 6, es discuteixen les possibles explicacions a la variació entre mesoclisi i enclisi, i, finalment, en la secció 7, s'extrauen les conclusions del treball.

2. LA GRAMATICALITZACIÓ DEL FUTUR I LA SINTAXI DELS PRONOMS FEBLES

2.1. LA FORMACIÓ DEL FUTUR ROMÀNIC

El futur i el condicional —a partir d'ara FC—, a diferència de la majoria dels temps verbals, no han mantingut en les llengües romàniques les formes evolucionades dels temps llatins, sinó que aquestes formes sintètiques llatines han estat substituïdes per perífrasis verbals (Pérez Saldanya 1998: 278). Així, el futur romànic no parteix de cap dels futurs llatins i el condicional romànic, temps nou, no parteix tampoc del paradigma verbal de la llengua llatina.

Abans que res, cal tenir presents les característiques generals del temps de futur llatí, que, com apunta Segura (2012: 109), és una forma particular independent de la resta de llengües indoeuropees, ja que el temps de futur és una creació, en aquest sentit, relativament recent. El futur llatí era una forma sintètica que es caracteritzava principalment per la manca d'uniformitat en el paradigma —hi arribaren a conviure fins a tres classes de futurs (Segura 2012: 109). Els dos tipus de futurs més habituals eren les formes amb -BO, utilitzades inicialment per a la primera i per a la segona conjugació llatines encara que s'anaren introduint per analogia a la resta de conjugacions, i les formes amb -AM, -ES, generals per a la tercera conjugació i la quarta i hereves d'un subjuntiu antic (Segura 2012: 109). En llatí hi havia restes d'un tercer futur, un futur amb -S-, semblant al sigmàtic grec, que es mantenia en alguns usos arcaïtzants (Segura 2012: 109).

A banda d'aquesta manca d'uniformitat, algunes de les formes llatines presentaven problemes de transparència per la coincidència de les formes amb altres temps verbals: és el cas de la primera persona del futur amb -AM, -ES, que coincidia amb la primera persona del subjuntiu de la tercera i la quarta conjugació (Pérez Saldanya 1998: 279). Van sorgir més homofonies en el llatí tardà que van empitjorar aquests problemes de transparència (Pérez Saldanya 1998: 279).

La desaparició de les formes del futur sintètic llatí s'ha explicat tant pels problemes morfològics que aquestes formes presentaven ja en llatí clàssic i que s'agreujaren en el llatí tardà, com la manca d'uniformitat i de transparència ja esmentada, així com per altres factors com ara les característiques de la categoria del futur com a temps verbal (Pérez Saldanya 1998: 278-279). En aquest segon sentit, el fet que el futur s'associe als valors

modals pot explicar la inestabilitat del temps (Pérez Saldanya 1998: 280), atès que l'ús de les formes de futur per a aquests valors en lloc dels pròpiament temporals provoca a llarga l'aparició d'altres expressions per a designar fets futurs i genera d'aquesta manera un cicle de reconstrucció de noves formes per a aquest temps verbal. Per exemple, d'una banda, en el català actual el futur ha passat a expressar valors modals epistèmics en oracions com *seran les deu* (equivalent a *deuen ser les deu*) i, de l'altra, en castellà s'ha introduït una perífrasi amb el verb *ir* per a expressar el futur: *voy a hacer*.

Ara bé, el que ens interessa és que el futur llatí va acabar perdent-se en totes les llengües romàniques, paral·lelament al sorgiment de noves formes tant per al futur com per al condicional (Badia i Margarit 1984: 372), que van seguir l'evolució d'una sèrie de perífrasis llatines (Badia i Margarit 1984: 372; Moll 2006: 222; Pérez Saldanya 1998: 278). La perífrasi que va triomfar en gairebé totes les llengües va ser la derivada de CANTĀRE HABEŌ, tot i que altres com DĒBEŌ CANTĀRE o VŎLO CANTĀRE també van fer la mateixa funció de futur (Pérez Saldanya 1998: 278). Efectivament, DĒBEŌ CANTĀRE s'ha documentat en valors modals i de posterioritat en totes les llengües romàniques antigues, inclòs el català, i VŎLO és l'auxiliar de futur habitual en romanès i ha format perífrasis de futur en altres llengües romàniques, com en la llengua catalana: *vol ploure* (Sentí 2017: 86).

CANTĀRE HABEŌ s'origina en el llatí clàssic, ja que se'n troben exemples en Ciceró o Lucreci, però no es va difondre fins als segles II a IV després de Crist, en les obres de Tertul·lià i d'altres escriptors cristians (Pérez Saldanya 1998: 283; Sentí 2017: 210). No tenia encara un valor de futur, sinó un valor de necessitat o d'obligació (Pérez Saldanya 1998: 283), equivalent a la perífrasi actual *haver de* + INFINITIU. De fet, aquesta perífrasi d'obligació i les formes del futur comparteixen l'origen en la perífrasi llatina CANTĀRE HABEŌ: les formes *cantar he* i *he a cantar* (i posteriorment *he de cantar*) conviuen fins que es va fixar l'ordre de la perífrasi CANTĀRE HABEŌ quan va sorgir el significat d'intenció (Sentí 2017: 211-212), a partir del qual es formaria el valor de futur, i aleshores l'ordre invers queda també fixat per al valor modal de necessitat.

Del valor inicial de possessió del verb HABEŌ llatí sorgeix un valor de possessió més abstracta, que «no és física sinó mental» (Pérez Saldanya 1998: 283). Aquest caràcter abstracte permet l'aparició d'un matis de necessitat i, finalment, del valor de futur (Pérez Saldanya 1998: 283-284). L'aparició d'aquest últim significat, que és el que a nosaltres ens interessa, és de difícil datació (Sentí 2017: 212), però ja es pot documentar en els textos dels pares de l'Església, com Sant Agustí (Pérez Saldanya 1998: 284).

Per tant, la perífrasi CANTĀRE HABEŌ va passar per un procés de canvi semàntic cap als valors de futur i per un procés de gramaticalització cap a les formes sintètiques que coneixem ara, com explicarem més detingudament en l'apartat següent. Aquesta perífrasi llatina, segons Pérez Saldanya (1998: 281), està a la base del futur del català, el castellà, el portuguès, el francès, l'occità, l'italià i el baix engadinès. La perífrasi va donar lloc també al condicional, temps de creació romànica, amb l'única diferència respecte del futur de conjuguar HABEŌ en imperfecte en lloc de conjuguar-lo en present (Badia i Margarit 1984: 372; Moll 2006: 222; Sentí 2017: 212).

2.2. LA GRAMATICALITZACIÓ: EL CAS DEL FUTUR

La gramaticalització és un procés de canvi lingüístic que constitueix un dels passos importants de l'evolució de les formes de FC romàniques. En aquest apartat, en primer lloc, descriurem les característiques generals d'aquest fenomen i, en segon lloc, les relacionarem amb el cas concret del FC per a poder explicar-ne adequadament l'evolució formal.

La gramaticalització és un procés pel qual una expressió lingüística, en contextos específics, adquireix una funció gramatical o pel qual una expressió ja gramatical assumeix una funció encara més gramatical (Company 2012: 675; Cuenca 2012: 281; Heine 2003: 578; Lehmann 1985: 303). És un fenomen diacrònic definit com a unidireccional o «asimètric en la direcció» (Company 2012: 679, la traducció és nostra), en què els elements més lèxics passen a ser més gramaticals però no a la inversa, o, almenys, no habitualment a la inversa (Heine 2013: 582).

Aquest procés de gramaticalització pressuposa l'existència d'un contínuum segons el qual el nivell lèxic és el punt de partida i el nivell gramatical, el punt d'arribada, mentre que entre l'un i l'altre hi pot haver diferents contextos pont, com mostra la taula següent:

Taula 1. El contínuum de gramaticalització (Cuenca 2012: 283, la traducció és nostra)

Lèxic		Gramatical
lexema	> auxiliar, partícula	> afix
polisil·làbic	> monosil·làbic	> segment únic
classe oberta àmplia	> classe oberta reduïda	> classe tancada reduïda
posició lliure	> relativament fixada	> totalment fixada
relativament poc freqüent	> bastant freqüent	> obligatori

ric semànticament	> més general	> reduït o buit
-------------------	---------------	-----------------

Tradicionalment, ha estat considerat que la reanàlisi —també denominada *descategorització* o *recategorització* (Cuenca 2012: 284)— és el mecanisme clau dins del procés de gramaticalització i, fins i tot, que no hi pot haver gramaticalització sense reanàlisi (Company 2012: 689), però altres estudis han remarcat que cal observar els dos fenòmens per separat (vg. Heine 2003: 592). Entenem la reanàlisi com a «canvi en l'estructura d'una expressió o classe d'expressió que no implica cap modificació immediata o intrínseca de l'estructura superficial» (Langacker 1977: 58, la traducció és nostra), és a dir, es tracta d'una reinterpretació d'una forma lingüística (Company 2012: 689). La gramaticalització implica aquest canvi de categoria i també un canvi semàntic (Cuenca 2012: 282), però l'existència d'un canvi semàntic no necessàriament implicarà la d'un procés de gramaticalització (Cuenca 2012: 300).

Una altra lectura d'aquest procés de canvi proposa la reanàlisi o descategorització com un dels quatre mecanismes que implica la gramaticalització, que són: la desemantització, l'extensió, la descategorització i l'erosió (Heine 2003: 578-579). Cal matisar aquesta proposta pel que fa a la desemantització o *bleaching*, que era inicialment concebuda com la pèrdua de significat (Heine 2003: 579), ja que no hi ha una pèrdua de significat sinó un canvi, de manera que es perd part del sentit inicial i s'adquireix alhora un nou valor.¹

Quant als altres tres mecanismes, l'extensió és l'aparició de l'expressió lingüística en nous contextos (Heine 2003: 580), que pot fer augmentar la freqüència d'ús de la forma gramaticalitzada (Company 2012: 679). La descategorització és el canvi de categoria gramatical, la pèrdua dels trets morfosintàctics de l'expressió d'origen a favor de la reinterpretació de la forma (Company 2012: 679; Heine 2003: 580). L'erosió és la reducció fonètica, la pèrdua de pes fonètic que generalment ocorre a la forma gramaticalitzada (Company 2012: 679; Heine 2003: 580).

Aquests quatre mecanismes generen una sèrie d'implicacions, que Lehmann (1985) ha resumit en els cinc punt següents: la paradigmaticització, que és la tendència a agrupar les formes en paradigmes; l'obligatorificació, que es produeix quan les formes opcionals

---

¹ Vegeu Heine (2003: 591-592) per a la confrontació de les diferents explicacions del desenvolupament semàntic dins del procés de gramaticalització.

esdevenen obligatòries com a resultat de la pèrdua de variabilitat dins del paradigma; la condensació, que és la reducció de les possibles combinacions d'altres constituents amb la forma gramaticalitzada; la coalescència (o univerbació), l'aglutinació de l'expressió gramaticalitzada o la transformació d'una forma en un afix que s'afegeix a altres formes, i la fixació, que implica el pas d'una posició lliure a una de fixada (Lehmann 1985: 306-307).

Exposada la caracterització general de la gramaticalització, centrem-nos en el cas del FC romànic, un exemple clàssic d'aquest procés. El FC romànic van adquirir una funció gramatical, la de temps verbals, a partir d'un verb semànticament ple i passant pel valor de necessitat de la perífrasi *CANTĀRE HABEŌ*. Com a cas prototípic, el FC romànic són exemples habituals en la bibliografia sobre gramaticalització: Lehmann (1985: 307 i 312) esmenta l'evolució del futur francès fins a *chantera* i Company (2012: 690) i Cuenca (2012: 284) n'esmenten l'evolució en castellà.

Segons les característiques típiques de la gramaticalització, la descategorització és el tret que explica el pas d'una categoria lèxica major, és a dir, d'una classe oberta, a una categoria lèxica menor, classe tancada àmplia —també podem considerar com a pas intermedi una classe oberta reduïda, com fa Cuenca (2012: 283)—, i, finalment, a una categoria funcional, classe tancada i, a més, reduïda (Pérez Saldanya 1998: 31). En el cas dels verbs, la descategorització s'exemplifica pel pas d'un verb principal a un verb auxiliar, d'un verb auxiliar a un adjunt verbal i, per acabar, d'un adjunt verbal a una desinència flexiva (Pérez Saldanya 1998: 31).

L'evolució del FC romànic segueix aquest procés de descategorització propi de la gramaticalització. El verb llatí *HABEŌ*, de significat semàntic ple ('tenir'), representa el primer pas del procés, el punt de partida (Cuenca 2012: 284; Pérez Saldanya 1998: 32 i 282). Del valor de possessió del verb en l'estructura *haver (alguna cosa) a fer* ('tenir alguna cosa a fer') sorgeix el valor deòntic de la perífrasi d'obligació *CANTĀRE HABEŌ*, en què *HABEŌ* esdevé un verb auxiliar (Cuenca 2012: 284; Pérez Saldanya 1998: 32 i 282). La perífrasi d'obligació es fixa en l'ordre invers, *HABEŌ CANTĀRE*, i les llengües romàniques afegeixen a la perífrasi llatina una preposició, primer la preposició *a* i després la preposició *de* (Sentí 2017: 213).

En l'ordre *CANTĀRE HABEŌ*, *HABEŌ* assumeix la funció d'un adjunt verbal amb significat de futur, que permet la mesoclisi dels pronoms febles —és el que es coneix com a futur (o condicional) analític— i, finalment, l'inicial verb *HABEŌ* esdevé una desinència

verbal en el futur i el condicional anomenats sintètics (Cuenca 2012: 284; Pérez Saldanya 1998: 32 i 282). Els futurs i condicionals sintètics —a partir d’ara, FCS— i els futurs i condicionals analítics —a partir d’ara, FCA— són formes diferents: mentre que les formes sintètiques es comporten com una paraula formada per derivació com la majoria de temps verbals, les formes analítiques han estat considerades per Alsina (en premsa: 69) com a paraules compostes formades per un infinitiu, un o més clítics i les formes evolucionades del verb HABEŌ.

Comprovem com la gramaticalització del FC compleix els trets del contínuum exposats per Cuenca (2012: 283) i esmentats en la Taula 1. Així, si prenem com a exemple la primera persona del singular del futur, trobem:

Taula 2. El contínuum de gramaticalització: el verb HABEŌ en el futur romànic

Lèxic		Gramatical
lexema: HABEŌ (‘tenir’)	> auxiliar, partícula: <i>he</i>	> afix: <i>-é</i>
polisil·làbic: HA-BE-Ō	> monosil·làbic: <i>he</i>	> segment únic: <i>-é</i>
classe oberta àmplia: verb principal	> classe oberta reduïda: verb auxiliar	> classe tancada reduïda: desinència verbal
posició lliure: tant anteposició com posposició a l’infinitiu	> relativament fixada: preferència per la posposició a l’infinitiu	> totalment fixada: ordre rígid com a desinència postverbal
relativament poc freqüent: no s’ha convencionalitzat com a perífrasi	> bastant freqüent: trionfa la perífrasi CANTĀRE HABEŌ	> obligatori: esdevé el temps verbal de futur
ric semànticament: verb principal	> més general: verb auxiliar	> més abstracte, valor temporal: desinència verbal

La gramaticalització de les formes de FC no va ser simultània en totes les llengües romàniques que parteixen de la perífrasi CANTĀRE HABEŌ. La primera documentació de la perífrasi aglutinada en una paraula és la forma *daras* que es troba en la *Crònica de Fredegari*, datada del 613 ca., en el fragment següent: *Et ille respondebat: «non dabo»*. *Iustinianus dicebat: «daras»* (Pérez Saldanya 1998: 286).

Des d'aquesta primera documentació fins a l'actualitat —el portuguès encara manté alguns usos analítics—, el procés de gramaticalització no ha evolucionat paral·lelament en la cronologia de les diferents llengües. Així, mentre que en francès, al nord de la Gàl·lia, la gramaticalització va ser ràpida i és per això que no trobem formes analítiques, en l'occità, el català, l'aragonès, el castellà o el portuguès aquestes formes analítiques són documentades durant segles (Pérez Saldanya 1998: 287).

Les formes analítiques només es poden documentar quan els FC apareixen junt amb un clític, que ocupa la posició mesoclítica, i conviuen amb les formes sintètiques, amb què el clític apareix en proclisi o en enclisi. Ambdues formes coexisteixen des de l'estadi primerenc de la llengua catalana i fins al segle XVII (Alsina en premsa: 72), de manera que, al segle XIII, el procés de gramaticalització, encara que molt avançat, encara no ha passat per la unverbació en la totalitat dels casos. Cal estudiar quantitativament l'ús de les formes sintètiques i de les formes analítiques per a poder conèixer com avança aquest últim pas de la gramaticalització.

2.3. LA COL·LOCACIÓ DELS CLÍTICS AMB VERB FINIT EN CATALÀ ANTIC

La posició dels clítics dins de l'oració depèn d'una sèrie de condicionants, sobretot sintàctics, que veurem més o menys detalladament tot seguit en el cas de les oracions amb verb finit. Generalment, com en la llengua actual (Bonet 2002: 937), en la llengua medieval el pronom o els pronoms poden anar davant del verb, en posició proclítica, o després del verb, en posició enclítica (Francalanci *et al.* en premsa: 2), com ocorre amb els FCS. En els FCA hi ha una possibilitat més: la mesoclisi, la presència del clític entre l'infinitiu i l'auxiliar (Francalanci *et al.* en premsa: 2).

En català actual la presència dels pronoms en proclisi o en enclisi depèn principalment de restriccions morfològiques. Excepte quan el verb es troba en imperatiu, les formes verbals finites porten els pronoms anteposats en tots els dialectes, mentre que junt amb les formes de l'imperatiu, l'infinitiu o el gerundi els pronoms són enclítics en la majoria de varietats dialectals (Bonet 2002: 937).

En català medieval l'aparent variació aleatòria de l'ordre pronom-verb respon, a més dels condicionants morfològics, a una sèrie de condicionants sintàctics. Aquests condicionants generals ens serviran de base per a l'estudi de la distribució entre el FCS i el FCA.

D'entrada, s'observa que en les oracions principals hi pot haver variació entre enclisi i proclisi mentre que en les subordinades la proclisi sol ser obligatòria (Batllori *et al.* 2005: 153; Francalanci *et al.* en premsa: 26). Per tant, en les subordinades l'enclisi es percep com l'opció marcada (Francalanci *et al.* en premsa: 27) i, a més, només es documenta en alguns tipus de subordinades: les completives, les consecutives, les causals, les relatives (Batllori *et al.* 2005: 160) i les adversatives introduïdes per *sinó que* (Francalanci *et al.* en premsa: 33).

Quan els clítics acompanyen el verb principal de l'oració la variació de contextos sintàctics que demanen proclisi o enclisi és més complexa. En primer lloc, destaca la proclisi obligatòria de les oracions negatives (Batllori *et al.* 2005: 156), ja siga per la presència de *no* com per la d'altres paraules negatives: *ni, nunca, jamás, res, gens, cap o null* (Francalanci *et al.* en premsa: 28).

També provoca proclisi obligatòria la presència de «sintagmes qu-» (Batllori *et al.* 2005: 158) o partícules interrogatives i exclamatives (Francalanci *et al.* en premsa: 29), la presència de quantificadors (Batllori *et al.* 2005: 158; Francalanci *et al.* en premsa: 29) i d'algunes formes adverbials, com ara *a penes, ja, encara o sovint* (Francalanci *et al.* en premsa: 29). La tematització d'algun element també indueix proclisi (Batllori *et al.* 2005: 158; Francalanci *et al.* en premsa: 29) i, de fet, com apunten Batllori *et al.* (2005: 161-162), alguns estudis han relacionat la presència de proclisi en oracions principals amb un mecanisme per a expressar èmfasi.

En les oracions principals en què no ocorre cap dels contextos esmentats en el paràgraf anterior, hi ha variació de la posició del clític, així que es pot produir tant la proclisi com l'enclisi (Batllori *et al.* 2005: 157; Francalanci *et al.* en premsa: 30). L'enclisi és l'opció majoritària en el català antic (Batllori *et al.* 2005: 157; Francalanci *et al.* en premsa: 34), tot i que no disposem de cap estudi quantitatiu que ho corrobore. Així, quan el verb principal es troba just després d'una subordinada o d'una conjunció copulativa normalment trobem enclisi, però la proclisi hi pot aparèixer ja al segle XIII (Francalanci *et al.* en premsa: 32). Estudiarem aquesta variació en el cas del FC i tindrem en compte la possibilitat de variació entre mesoclisi i enclisi.

Encara que inicialment hi havia variació, en aquests contextos es produeix una evolució a favor de la proclisi, que es pot considerar dominant ja al segle XV, més freqüent que l'enclisi, que al segle XVI quasi havia desaparegut (Francalanci *et al.* en premsa: 35). En aquest sentit, alguns estudis sobre el FC proposen que l'evolució cap al major grau de proclisi no és simultània en les diferents llengües que presenten formes analítiques de FC,

de manera que es forma un contínuum de gramaticalització que es difon diatòpicament (Bouzouita 2016: 295).

2.4. HIPÒTESIS DE LA DISTRIBUCIÓ ENTRE FORMES SINTÈTIQUES I FORMES ANALÍTIQUES

El funcionament del FC romànics acompanyats per clítics pronominals, és a dir, l'aparició dels pronoms al voltant del verb en les tres posicions possibles —proclítica (*el faré*), mesoclítica (*fer-lo he*) i enclítica (*faré-lo*)—, no ha estat un tema tradicionalment gaire estudiat en les filologies romàniques en general ni en la filologia catalana en particular. L'atenció dels estudis lingüístics sobre aquests temps verbals requeria en l'abandonament del futur sintètic llatí, en la creació del FC romànic amb la perífrasi llatina formada pel verb auxiliar HABEŌ i l'infinitiu verbal i en els canvis formals d'aquesta nova construcció de futur (Badia 1984: 372; Moll 2006: 222; Pérez Saldanya 1998: 277-292).

Així, les gramàtiques històriques de referència de la llengua catalana o bé no tracten la diferent col·locació dels pronoms o bé simplement l'anomenen sense pretendre explicar-ne les causes. Badia (1984: 372), en la *Gramàtica històrica catalana*, recull «alguns casos de testimonis antics amb intercalacions de pronoms i partícules: ant. *trobar-s'ich-ha* (avui seria *s'hi trobarà*), ant. *arrendar-s'ien* (avui seria *s'arrendarien*), etc.», però sense donar-hi cap explicació. En la *Gramàtica històrica catalana* de Moll (2006: 222-224) no trobem cap referència a la combinació de pronoms amb el FC antics.

En la *Gramàtica històrica de la llengua catalana*, de Batlle *et al.* (2016), més recent, el fenomen mereix un tractament més extens, però que se centra en l'evolució de la posició dels clítics al voltant del FC, és a dir, en la progressiva desaparició de la mesoclisi (Batlle *et al.* 2016: 376-377). Malgrat la multitud d'exemples que presenten els autors, no plantegen cap hipòtesi explicativa sobre la distribució dels pronoms i només apunten, quasi de passada, que en català medieval abundava la mesoclisi quan la perífrasi «mantenia un sentit d'obligació» (Batlle *et al.* 2016: 376). Aquesta explicació semàntica és una de les hipòtesis que alguns estudis han donat per a explicar la distribució dels clítics en FCS o FCA.

Amb tot, aquestes obres sí que deixaven almenys entreveure que hi havia dues construccions diferenciades dins del FC romànic: i) les anomenades sintètiques, completament gramaticalitzades, en què els pronoms podien anar o bé en proclisi (*el faré*) o bé en enclisi (*faré-lo*); ii) les formes analítiques, en què només era possible la mesoclisi

(*fer-lo he*), perquè, en realitat, el seu tret principal era la separació de l'infinitiu i de l'auxiliar *haver* per un o diversos pronoms.

En la *Gramàtica del català antic*, en elaboració, diversos estudis tracten les diferències entre els FCA i els FCS. Alsina (en premsa: 69) presenta les formes analítiques com a paraules compostes, com ja hem apuntat més amunt (§ 2.2). A més, postula que els diferents contextos sintàctics comporten l'aparició dels clítics en una posició o en una altra (en premsa: 73). Com també hem vist (§ 2.3), Francalanci *et al.* (en premsa) expliquen la sintaxi medieval dels clítics en els diferents temps verbals i fan referència al cas del futur i del condicional. En l'article «Sintaxi dels clítics pronominals en català medieval», Batllori *et al.* també se centren en la posició dels pronoms febles al voltant del verb en els diferents entorns sintàctics.

En l'àmbit romànic, diversos estudis mostren que podem trobar el FCA en l'estadi medieval d'algunes llengües romàniques a més del català, concretament en occità, aragonès, castellà, portuguès, que és l'única llengua que encara el conserva (Batllori i Iglésias 2005: 155), malgrat que sobretot en registres formals i en la llengua literària (Company 2006: 359), i en alguns dialectes de Sicília (Castillo Lluch 2002: 541). Tanmateix, les formes analítiques no es troben en totes les llengües que van utilitzar la perífrasi amb *HABEO* per a formar el FC i llengües com l'italià o el francès mai no les van presentar (Alsina en premsa: 67). La presència de les formes analítiques en el contínuum romànic format des de l'occità fins al portuguès és un dels aspectes que cal tenir en compte en l'evolució diacrònica d'aquestes formes, com concretarem en parlar de la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització.

La distribució del FCA i del FCS en la llengua antiga ha començat a ser tractada recentment pels especialistes, sobretot pel que fa a la llengua castellana. Tot seguit veurem una sèrie d'hipòtesis explicatives, molt diverses, sobre aquesta distribució, basades en diferents criteris lingüístics.

La hipòtesi més antiga cercava en la fonètica l'explicació a aquesta distribució. Segons una norma coneguda per a la família indoeuropea com la *lleï de Wackernagel* i per a les llengües romàniques com la *lleï de Tobler-Mussafia*, els clítics pronominals no podien trobar-se en la llengua medieval en l'inici d'una frase o d'un grup fònic, de manera que en aquesta posició inicial havia d'aparèixer el FCA i no el FCS, que ocupava la resta de contextos (Meier 1965: 69; cf. Bouzouita 2012: 696; Company 2006: 365; Francalanci *et al.* en premsa: 4; Primerano 2019: 47). Aquesta hipòtesi fonètica basava la distribució del FC en la posició dels pronoms (Meier 1965: 68), però restringia el context sintàctic al

context fònic de pauses, a diferència de les hipòtesis sintàctiques que veurem més endavant. Amb l'explicació fonètica no n'hi ha prou per a explicar tota la casuística de la distribució dels FC (Bouzouita 2012: 696).

Alguns autors han vist en l'ús del FCA en lloc del FCS una diferència semàntica. Com ja hem vist que apuntaven Batlle *et al.* (2016: 376), la intercalació del pronom era habitual quan el futur «mantenia un sentit d'obligació». De fet, prèviament, Company (1985-1986: 100; 2006: 408) o Rossi (1975: 400, *apud* Bouzouita 2016: 276) havien considerat que el futur analític tenia un matis modal d'obligació o de necessitat que relacionaven amb una anàlisi pragmàtica d'èmfasi i topicalització, en el cas del castellà medieval.

No obstant això, aquestes diferències semàntiques han estat refutades per altres estudis. Si bé és cert que les perífrasis d'obligació donen lloc al futur de la majoria de llengües romàniques (Pérez Saldanya 1998: 281), tant les formes sintètiques com les formes analítiques provenen de la mateixa perífrasi llatina, així que són expressions sinònimes (Alsina en premsa: 75). A més, Castillo Lluch (2002: 545; 2004: 352) apunta que la distribució sintàctica de FCS i FCA és complementària —les formes analítiques apareixen en uns entorns sintàctics i les formes sintètiques, en uns altres— i, per tant, no hi pot haver diferències semàntiques entre l'un i l'altre.

El tercer grup d'hipòtesis són les hipòtesis pragmàtiques, basades en l'èmfasi i la topicalització, línia en què destaquen els estudis de Company (1985-1986; 2006) i de Company i Medina (1999). Segons aquests autors, els futurs analítics no són equivalents pragmàticament als sintètics, ja que són emfàtics i s'utilitzen per a marcar la topicalització (Company 2006: 363)². Segons aquesta hipòtesi, les formes sintètiques i les analítiques no són equivalents (Company 1985-1986: 49; Company i Medina 1999: 66) perquè les analítiques són la forma marcada, especialitzada per a topicalitzar (Company 2006: 367; Company i Medina 1999: 82).

Entre els arguments a favor de l'anàlisi pragmàtica, aquests estudis es basen en la presència majoritària de les formes sintètiques i en la suposada restricció sintàctica de les analítiques (Company 2006: 383; Company i Medina 1999: 73). La hipòtesi pragmàtica considera que el pronom col·locat necessàriament en el centre de les formes analítiques

---

² Vegeu Bouzouita (2012: 697) i Primerano (2019: 55) per a un resum d'aquesta hipòtesi.

esdevé el focus de la predicació (Company i Medina 1999: 75) i va acompanyat de contextos oracionals que indueixen l'èmfasi, com ara les oracions independents o les oracions compostes però senzilles (Company 2006: 383).

Tanmateix, altres estudis han mostrat que, en realitat, tant unes formes com les altres estan restringides sintàcticament i, de fet, demanades pel context sintàctic (Castillo Lluch 2002: 546). Aquesta hipòtesi sintàctica concreta les restriccions sintàctiques existents en el conjunt dels temps verbals, que hem explicat breument (§ 2.3) pel que fa als verbs finits seguint Batllori *et al.* (2005) i Francalanci *et al.* (en premsa). Ha estat seguida per Bouzouita (2012, 2016) i Primerano (2019), que han obtingut dades quantitatives que neguen alguns dels arguments presentats a favor de la interpretació pragmàtica. Aquestes mateixes dades apunten cap a una interpretació sintàctica de la distribució del FC, relacionada amb la sintaxi pronominal medieval (Primerano 2019: 59).

Precisament aquesta hipòtesi sintàctica contraargumenta la possibilitat que les formes analítiques siguin emfàtiques o topicalitzades: que les formes analítiques només apareguen en alguns contextos sintàctics impedeix que aquest ús pragmàtic es pugui generalitzar a qualsevol context (Primerano 2019: 59), fet que sembla dificultar la suposada possibilitat emfasitzadora d'aquestes formes. Encara més, seria estrany que el castellà o el català medievals utilitzaren les formes analítiques per a marcar l'èmfasi quan aquestes mateixes formes no tenen un ús emfàtic en el portuguès actual (Castillo Lluch 2004: 352).

Per tant, la interpretació que proposen aquests estudis, i que nosaltres seguirem en l'anàlisi dels resultats (§ 4 i 5), es basa en les restriccions sintàctiques d'aparició del FCS i del FCA, és a dir, que, segons el context sintàctic, s'ha de trobar una forma o l'altra. La hipòtesi sintàctica relaciona l'ús del FCS o del FCA amb la sintaxi dels pronoms medievals (Castillo Lluch 2002: 544; Primerano 2019: 48), de manera que en contextos en què els altres temps verbals demanaven anteposició pronominal també trobarem proclisi en el cas del FC i, per tant, serà un ús sintètic, mentre que en contextos que demanaven posposició pronominal hi podia haver un FCA, evidentment, amb mesoclisi, o un FCS amb enclisi (Bouzouita 2011: 109; Castillo Lluch 2002: 544; Castillo Lluch 2004: 352).

La variació entre mesoclisi i enclisi, que d'entrada poden aparèixer en els mateixos entorns sintàctics, es relaciona amb un major o menor grau de gramaticalització del FC perquè les formes analítiques no presenten la coalescència o univerbació que un procés de gramaticalització implica segons Lehmann (1985: 306-307). És per això, per ser una

marca del grau de gramaticalització, que la comparació entre l'enclisi i la mesoclisi serà un dels aspectes que caldrà tenir en compte en l'anàlisi de les dades, comparant les xifres del català amb les de les altres llengües.

Seguint la distribució pronominal, els entorns sintàctics en què apareixen FC en l'oració principal es poden classificar en tres grans grups: un primer grup d'anteposició absoluta, és a dir, de contextos en què sempre trobarem FCS amb proclisi; un segon grup de posposició absoluta, en què trobarem o bé FCS amb enclisi o bé FCA (mesoclisi), i un tercer grup de contextos en què podia alternar l'anteposició amb la posposició (Bouzouita 2011: 110-111; Bouzouita 2012: 703; Primerano 2019: 50-52). Les oracions subordinades es caracteritzen per l'anteposició obligatòria dels clítics (Toledo y Huerta 2015: 34-35).

No obstant això, no oblidem que aquesta hipotètica distribució sintàctica del FC es correspondria a un estadi antic de la llengua i que a mesura que avançaven els segles la col·locació dels pronoms va variar en tots els temps verbals i també en el FC. En efecte, la desaparició final de les formes analítiques va arribar als segles XVII i XVIII perquè aleshores es va consolidar per a les formes verbals finites —excepte l'imperatiu— la proclisi com a única posició possible dels clítics (Alsina en premsa: 76; Bonet 2002: 937). El FCA, que es defineix per la presència d'un pronom en mesoclisi, va desaparèixer a favor del FCS (Alsina en premsa: 76).

Sense necessitat d'aprofundir-hi ara massa —els veurem més detalladament en l'anàlisi de les dades obtingudes del nostre corpus (§ 4 i 5)—, enumerem simplement els contextos dins de cada un dels tres grups respecte de les oracions principals i veiem quines serien les diferents formes que el FC amb pronom podia prendre en cada cas:

Taula 3. Distribució sintàctica del FC en les oracions principals³

	Context sintàctic	Proclisi (FCS)	Mesoclisi (FCA)	Enclisi (FCS)
Grup 1: anteposició absoluta	Darrere de pronom interrogatiu	X		
	Darrere de negació	X		
	Darrere d'objecte no correferencial	X		

³ La taula es basa en les propostes de Bouzouita (2011: 110; 2012: 703) i Primerano (2019: 52).

	Darrere de complement preposicional	X		
	Darrere de complement predicatiu	X		
	Darrere de la conjunció <i>ans</i>	X		
Grup 2: posposició absoluta	Verb en posició inicial d'oració		X	X
	Oració paratàctica		X	X
	Darrere de vocatiu		X	X
	Darrere de <i>però</i> o <i>mes</i>		X	X
Grup 3: alternança entre anteposició i posposició	Darrere de subjecte	X	X	X
	Darrere d'adverbi o complement circumstancial	X	X	X
	Darrere d'objecte correferencial	X	X	X
	Darrere de coordinació	X	X	X
	Darrere de construcció absoluta o d'oració subordinada	X	X	X

Encara hi ha altres factors que alguns autors han tingut en compte a l'hora d'analitzar la distribució entre FCS i FCA. És el cas de la *variatio* estilística, proposada per Montgomery, que considera que l'alternança entre unes formes i les altres podia usar-se com a recurs estilístic (Montgomery 1962, *apud* Bouzouita 2016: 273-274). En alguns textos, s'ha de tenir present també la possibilitat d'influència d'altres llengües, ja siga per tractar-se de traduccions (Bouzouita 2016: 287) o per prendre com a model de referència fragments d'obres en altres llengües, com era ben habitual durant l'edat mitjana. En el cas de les traduccions, Bouzouita (2016) estudia traduccions bíbliques i justifica, per exemple, algunes ocurrencies de FCS com a calcs del llatí (Bouzouita 2016: 288).

La hipòtesi que provarem de confirmar és, com ja hem dit, la hipòtesi sintàctica, però, a més, la relacionarem amb una altra teoria, plantejada per Bouzouita (2016) i estudiada per Bouzouita i Sentí (en premsa) i per Primerano (2019), de caire diatòpic. Segons aquests autors, es van difondre geogràficament tant la gramaticalització de les formes de FC com els canvis en els contextos d'aparició de FCS i de FCA esmentats en la Taula 3. Cal considerar aquesta difusió geogràfica de la gramaticalització del FC un cas de gramaticalització compartida —en anglès *shared grammaticalization* (Robbeets i

Cuyckens 2013)— entre diferents llengües, afavorida pel contacte directe i per l'alt grau d'intel·ligibilitat (Robbeets 2013: 152).

La hipòtesi de la difusió geogràfica planteja que la gramaticalització del futur estava més avançada en les llengües i varietats orientals, com és el cas del francès, que no té FCA. Es forma un contínuum en el grau de gramaticalització, passant per l'occità, el català, a banda i banda del Pirineu, i després cap a l'oest travessant la península Ibèrica (Bouzouita 2016: 295; Bouzouita i Sentí en premsa: 2; Primerano 2019: 18, 59). L'occità serà la llengua que abans tindrà el FCS amb enclisi o proclisi més desenvolupat i més prompte perdrà el FCA, seguit pel català.

D'acord amb aquesta hipòtesi, les llengües més orientals que han presentat FCA, és a dir, seguint aquest ordre, occità, català, navarroaragonès i castellà oriental, haurien de tenir una major presència de FCS amb enclisi que de FCA. La gramaticalització del FC és més ràpida en aquestes llengües que no en les més occidentals, és a dir, castellà, asturleonès i galaicoportuguès, malgrat que en totes va augmentant amb el pas del temps (Primerano 2019: 71).

En castellà, l'enclisi sol ser l'opció més minoritària i només té una presència significativa en textos de l'espanyol oriental, que tenen un contacte més directe amb l'aragonès o amb el català, com el text estudiat per Bouzouita (2016), que, tot i així, presenta sols un 25,7% d'enclisi front al 41,7% de proclisi i el 32,6% de mesoclisi (Bouzouita 2016: 282). En navarroaragonès, les dades estudiades del segle XIII presenten només un 1% d'enclisi i les del segle XIV, un 1,5%, mentre que la mesoclisi ocupa, respectivament, un 8,4% i un 4,9% (Primerano 2019: 113 i 166).

En català, per contra, al segle XIV s'observa el predomini de l'enclisi sobre la mesoclisi i es troben contextos d'anteposició innovadors respecte de les dades del mateix segle en castellà (Bouzouita i Sentí en premsa). En aquest estudi sobre un corpus paral·lel format per una traducció bíblica catalana i una castellana, es troba que en català l'enclisi predomina sobre la mesoclisi en els entorns de variació entre les dues posicions (Bouzouita i Sentí en premsa: 9-10).

A favor d'aquesta hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització, a més de la comparació de les dades ja obtingudes pels autors esmentats —Bouzouita i Sentí (2019, en premsa) per al castellà i el català i Primerano (2019) per al navarroaragonès—, trobem el fet que el portuguès, la llengua més occidental de la península Ibèrica, és l'única llengua romànica que manté les formes analítiques (Primerano 2019: 73). Podem concloure que

la gramaticalització de les formes de FC és un cas de gramaticalització compartida però no és propagada aleatòriament (*randomly spread*) com planteja Robbeets (2013: 155), ja que el contacte de llengües afavoreix el canvi (Bouzouita i Sentí en premsa).

Considerant l'estat actual del tema i els treballs presentats, no comptem amb un estudi de corpus amb dades que siguin prou robustes quantitativament per a confirmar amb seguretat aquesta hipòtesi diatòpica enllaçada amb la hipòtesi sintàctica. És per això que un dels objectius d'aquest treball serà observar si en el corpus català seleccionat trobem solucions innovadores respecte de les dades conegudes de la resta de llengües peninsulars estudiades, tot i que, malauradament, encara no són totes. Encara més, les dades comparatives entre català i castellà de Bouzouita i Sentí (en premsa) estudien un text bíblic del segle XIV. Queda per estudiar el segle anterior, el segle XIII, i caldrà tenir presents altres factors, com l'origen dialectal dels textos o les diferents tradicions discursives.

3. CORPUS I METODOLOGIA

En aquest apartat descriurem el corpus de què s'han extret les dades i presentarem la metodologia seguida en l'extracció i l'anàlisi d'aquestes. Veurem detalladament el procés d'obtenció de dades i a partir de quins recursos informàtics l'hem dut a terme. També descriurem com s'ha elaborat l'anàlisi de les dades a partir dels resultats obtinguts.

Comencem amb el corpus. Per a estudiar el funcionament del futur i del condicional amb clítics del català medieval i tenint en compte que hi ha un estudi del català del segle XIV (Bouzouita i Sentí en premsa), hem seleccionat un petit corpus del segle XIII. Resulta interessant estudiar aquest segle per dos motius: perquè és l'inici del català literari i perquè no tenim dades quantitatives sobre aquest període.

S'han extret les dades de dues obres, les *Vides de sants rosselloneses* i els *Furs de València*,⁴ que presenten diferències respecte de la datació, de la localització i de la tipologia textual. Ambdues obres presenten, però, una extensió relativament semblant: segons dades del *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA), les *Vides* estan formades per un total de 162.657 paraules en català i els *Furs* estan formats per 135.675 mots en català.

Les *Vides de sants rosselloneses* són una traducció catalana molt primerenca de la *Legenda aurea*, de Iacopo de Varazze (Coromines 1977: 12; Garcia Sempere 2015: 156). La *Legenda aurea* és un recull d'hagiografies que data al voltant del 1260 (Coromines 1977: 17) i que va ser molt popular i de gran difusió a l'època, com demostra la presència de traduccions com la catalana.

L'interès d'aquesta obra es troba principalment en dos fets: l'antiguitat i la localització geogràfica. Quant a l'antiguitat, data de finals del segle XIII, concretament de l'últim quart d'aquest segle (Coromines 1977: 18). A més, cal tenir en compte que el manuscrit més antic que es conserva està datat també a finals del segle XIII o, com a tard, a principis del XIV (Garcia Sempere 2015: 162), de manera que l'obra ens proporciona unes dades lingüístiques fiables del període inicial del català literari. De les *Vides de sants*

---

⁴ Per raons de fluïdesa en el discurs, usem indistintament els títols complets (*Vides de sants rosselloneses* i *Furs de València*) i les reduccions *Vides* i *Furs*.

rosselloneses es conserven altres manuscrits més tardans, dels segles XIV i XV (Garcia Sempere 2015: 162), i sabem que l'obra arribà a la impremta el 1575 (Garcia Sempere 2015: 158).

Així mateix, el text és interessant des del punt de vista dialectològic. Cal situar-lo en el català septentrional de la diòcesi d'Elna (Coromines 1977: 15). Tot apunta que van ser els monjos del monestir de Sant Miquel de Cuixà els que dugueren a terme aquesta traducció (Coromines 1977: 22). Ens interessa especialment la procedència geogràfica del text per a analitzar si les dades de FC d'aquesta obra donen suport a la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització ja explicada (§ 2.4) perquè les *Vides de sants rosselloneses* és una obra amb trets de transició del català del sud dels Pirineus i l'occità.

De fet, hi ha també versions en occità d'aquesta traducció (Coromines 1977: 19; Garcia Sempere 2015: 168). No es consideren, però, traduccions independents a partir del llatí original sinó o bé versions a partir de la traducció catalana primerenca (Coromines 2017: 19) o bé traduccions que, junt amb la catalana, parteixen d'un mateix original primerenc (Zinelli 2009, *apud* Garcia Sempere 2015: 168).

A banda de la datació i la localització geogràfica, haurem de tenir en compte en la nostra anàlisi tant la tipologia textual com el fet que es tracta d'una traducció d'una obra llatina. No sabem fins a quin punt la tipologia textual i les tradicions discursives —en aquest cas, que l'obra siga una col·lecció d'hagiografies— poden influir en la tria entre les formes sintètiques i les formes analítiques dels futurs i dels condicionals; és precisament perquè ho desconeixem que ho hem de tenir en compte com un possible factor. També haurem de tenir present que les *Vides de sants rosselloneses* són una traducció d'un text en llatí, així que, com observa Bouzouita (2013) en estudiar una traducció castellana de la Bíblia, hi podríem trobar calcs sintàctics de la llengua de l'original.

L'altra obra que analitzarem és els *Furs de València*, la recopilació del «corpus de lleis del regne de València» (Colon i Garcia 1980: 7). Aquest conjunt de lleis abraça cronològicament des del segle XIII fins al segle XVI (Colon i Garcia 1980: 59), és a dir, des del regnat de Jaume I fins al regnat de Carles V. En realitat, els últims furs que es van promulgar es van aprovar en les corts del 1645, però l'edició actual dels *Furs de València* conté els materials de fins al 1547-1548 (Colon i Garcia 1980: 80). En l'extracció de dades s'ha tingut en compte l'edició electrònica dels *Furs* que inclou el CICA, datada del 1261 al 1271 i amb un manuscrit d'entre el 1325 i el 1349. S'estudia, així, una llengua del segle XIII, però amb possibles canvis introduïts a principis del segle següent.

Com és evident per l'extensió cronològica, l'autoria de l'obra és col·lectiva. L'estil de l'obra no és unitari sinó que hi intervenen diferents legisladors que actuen sota les ordres de diferents reis (Colon i Garcia 1980: 60). A més de les diferències quant a l'estil, també s'hi poden trobar diferències lingüístiques a mesura que s'avança en la lectura des de les lleis més antigues fins a les més recents (Colon i Garcia 1980: 60-63).

La llengua original de redacció dels *Furs de València* és, en general, el català, excepte els furs del regnat de Jaume I, els del regnat de Pere *el Gran* i alguns del regnat de Pere *el Cerimoniós*, que es van escriure primer en llatí (Colon i Garcia 1980: 64). Amb tot, la lectura del text fa la impressió que es tracta d'un original més que una traducció (Colon i Garcia 1980: 64).

Els *Furs de València* es distancien de les *Vides de sants rosselloneses* pel que fa a la localització geogràfica del text. Cal situar aquest recull de lleis al regne de València i, en conseqüència, allunyat de la influència occitanitzant present en l'obra religiosa rossellonesa.

A més a més, els *Furs* pertanyen a l'àmbit jurídic, són un text legislatiu amb un estil general molt diferent del d'un text narratiu com el de les *Vides*. Sense saber com pot influir quant a les formes de futur i de condicional la diversitat de tipologies textuais, ho tindrem en compte.

Una vegada descrit el corpus, tot seguit explicarem la metodologia seguida en l'extracció i l'anàlisi de les dades. De les *Vides de sants rosselloneses* i els *Furs de València* hem extret totes les ocurrencies de FC acompanyades d'un pronom feble, ja siga un pronom personal feble o els pronoms adverbials *en* i *hi*. Per a obtenir aquestes ocurrencies, hem recorregut al *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA). Hi hem efectuat les cerques pertinents a les possibles desinències de FC per a trobar els casos de FCS, és a dir, hem buscat els mots acabats en aquestes desinències, i les cerques pertinents a les possibles formes de l'auxiliar *haver* en present i en imperfet per a trobar les formes de FCA.

Per a obtenir les ocurrencies de FCS hem buscat les desinències mitjançant les cerques compostes del CICA perquè si les buscàvem per les cerques simples no ens apareixien totes les ocurrencies en un mateix document sinó que els resultats per a cada verb ens eixien per separat. Per a trobar les de FCA ens han estat ben útils els diacrítics del corpus, ja que les formes de l'auxiliar *haver* d'aquests temps analítics estan marcades amb un guió inicial (per exemple: *-hé*). A partir dels resultats obtinguts, hem descartat els

casos de mots trobats que no eren FC i també aquells casos en què el verb no estava acompanyat per algun pronom.

Després, hem passat a classificar les formes obtingudes amb una plantilla d'Excel, fent especial incisió en els diferents contextos sintàctics d'aparició de les formes de FC. Les variables seleccionades per a la classificació de les formes es basen en característiques morfològiques (quantitat de clítics i quins són, persona i temps, verb en infinitiu, conjugació verbal i si s'utilitza per a formar el FC un infinitiu reduït) i en característiques sintàctiques (tipus d'oració, entorn sintàctic dins de les oracions principals, tipus de clisi, funció sintàctica del pronom i si el FC va seguit d'un verb no finit). A partir d'aquest document s'han obtingut els resultats quantitius que anirem donant al llarg del treball. Seguint la metodologia dels estudis previs, hem distingit en la classificació els pronoms personals dels pronoms adverbials per tal d'observar si funcionen de la mateixa manera o no.

Per acabar, les dades obtingudes del nostre corpus s'han comparat amb les dades dels corpus equivalents, que han seguit la mateixa metodologia, existents en altres llengües com el castellà o el navarroaragonès i també amb les dades estudiades anteriorment per a la llengua catalana.

4. RESULTATS I ANÀLISI DE LES DADES DE LES VIDES DE SANTS ROSSELLONESES

En aquesta secció es presenten els resultats i l'anàlisi de les dades de la primera de les obres que formen el nostre corpus: les *Vides de sants rosselloneses*. Els resultats es recullen seguint la classificació en entorns sintàctics presentada en l'explicació de la hipòtesi sintàctica de la col·locació del pronom amb el FC (§ 2.4). Es classifiquen, d'una banda, les oracions principals en els tres grups (grup d'anteposició absoluta, grup de posposició absoluta i grup d'alternança) subdividits en una sèrie d'entorns sintàctics i, de l'altra banda, les oracions subordinades, les insubordinades i les oracions introduïdes per *car*. De cada entorn es dona la freqüència absoluta d'ocurrències per a cada posició del pronom i també el percentatge respecte de la totalitat d'ocurrències de l'entorn.

Hem obtingut un total de 305 ocurrències, de les quals 280 corresponen als pronoms personals. Una clara majoria de pronoms personals, un 88,21% (247/280), ocupen la posició proclítica, i l'enclisi és més comú, amb un 7,86% (22/280), que la mesoclisi, amb un 3,93% (11/280). D'aquestes 280 ocurrències, 136 (48,57%) corresponen a entorns sintàctics dins d'una oració principal, mentre que 129 (46,07%) es troben dins d'oracions subordinades i 15 (5,36%) són pronoms dins d'oracions introduïdes per *car*. Comentarem els resultats més concretament entorn per entorn quan analitzem les dades.

Taula 4. Distribució sintàctica del FC amb pronoms personals en les *Vides de sants rosselloneses*

		Context sintàctic	Proclisi (FCS)	Mesoclisi (FCA)	Enclisi (FCS)	Total
Oració principal	Grup 1: anteposició absoluta	Pronom interrogatiu	11 100%	—	—	11
		Negació	13 100%	—	—	13
		Objecte no correferencial	—	—	—	—
		Complement preposicional	3 100%	—	—	3

		Complement predicatiu	1 100%	—	—	1
		Conjunció <i>ans</i>	2 100%	—	—	2
	Grup 2: posposició absoluta	Verb en posició inicial d'oració	—	4 36,36%	7 63,64%	11
		Oració paratàctica	—	—	—	—
		Vocatiu	1 100%	—	—	1
		<i>Però o mes</i>	—	—	1 100%	1
	Grup 3: alternança	Subjecte	39 90,70%	1 2,33%	3 6,98%	43
		Adverbi o circumstancial	26 100%	—	—	26
		Objecte correferencial	3 100%	—	—	3
		Coordinació	—	6 37,50%	10 62,50%	16
		Construcció absoluta o subordinada	4 80%	—	1 20%	5
	Total oració principal		103 75,74%	11 8,09%	22 16,18%	136
Oració subordinada			129 100%	—	—	129
Oració insubordinada			—	—	—	—
Oració introduïda per <i>car</i>			15 100%	—	—	15
Total			247 88,21%	11 3,93%	22 7,86%	280

Pel que fa als pronoms adverbials, abans que res cal tenir en compte el total de les ocurrències (25), molt més reduït que no en el cas dels pronoms personals. D'aquests 25 casos, un 92% (23/25) són proclítics mentre que un 4% (1/25) és mesoclíctic i un altre 4%

(1/25) és enclític. És destacable la majoria que suposen dins d'aquestes 25 ocurrences els pronoms dins d'oracions subordinades, amb un 72% (18/25) del total de casos. Hi ha, per tant, més subordinació, en freqüència relativa, que en la distribució sintàctica del FC amb pronoms personals. Vegem les dades exhaustivament en la taula, malgrat que les comentarem també en l'anàlisi de les dades.

Taula 5. Distribució sintàctica del FC amb pronoms adverbials en les *Vides de sants rosselloneses*

		Context sintàctic	Proclisi (FCS)	Mesoclisi (FCA)	Enclisi (FCS)	Total
Oració principal	Grup 1: anteposició absoluta	Pronom interrogatiu	1 100%	—	—	1
		Negació	4 100%	—	—	4
		Objecte no correferencial	—	—	—	—
		Complement preposicional	—	—	—	—
		Complement predicatiu	—	—	—	—
		Conjunció <i>ans</i>	—	—	—	—
	Grup 2: posposició absoluta	Verb en posició inicial d'oració	—	—	—	—
		Oració paratàctica	—	—	—	—
		Vocatiu	—	—	—	—
		<i>Però o mes</i>	—	—	—	—
	Grup 3: alternança	Subjecte	—	—	—	—
		Adverbi o circumstancial	—	1 100%	—	1
		Objecte correferencial	—	—	—	—
		Coordinació	—	—	1 100%	1

		Construcció absoluta o subordinada	—	—	—	—
	Total oració principal		5	1	1	7
Oració subordinada			18 100%	—	—	18
Oració insubordinada			—	—	—	—
Oració introduïda per <i>car</i>			—	—	—	—
Total			23 92%	1 4%	1 4%	25

Exposats els resultats, centrem-nos ara en l'anàlisi de les dades. Presentem primer les dades quant al FC amb pronoms personals, seguint aquest ordre: en primer lloc, els entorns d'oracions no principals, és a dir, oracions subordinades (§ 4.1), oracions insubordinades (§ 4.2) i oracions introduïdes per *car* (§ 4.3), i, en segon lloc, els entorns dins de les oracions principals, dividits en els tres grups d'anteposició absoluta (§ 4.4), posposició absoluta (§ 4.5) i alternança en la col·locació del pronom (§ 4.6). Tot seguit, tractem les dades sobre els pronoms adverbials, que, en ser tan reduïdes quantitativament, estudiem en un apartat únic (§ 4.7).

4.1. ORACIONS SUBORDINADES

Com diuen Batllori *et al.* (2005: 170), «el patró normal pel que fa a la col·locació dels pronoms clítics del català medieval a les oracions subordinades finites és la proclisi», com també expliquen altres autors (Toledo y Huerta 2015: 34-35). Els FC coincideixen amb aquest comportament general i les oracions subordinades del nostre corpus es caracteritzen per l'anteposició dels clítics, com podem veure en aquest exemple:

- (1) E si tu'm vols nafrar ni turmentar, eu auré Sent Esperit, qui·m defendrà dels teus turmens (*Vides*, p. 263)⁵

---

⁵ En tots els exemples, es marca en negreta el FC i el clític o clítics i es marca subratllat l'entorn sintàctic.

Efectivament, la totalitat (129/129) dels exemples trobats en les *Vides* de clítics que acompanyen FC en oracions subordinades són clítics anteposats a FCS, així que es confirma plenament la posició dels pronoms en aquest context, com també confirmen les dades extretes per altres estudis tant per al castellà com per al català (Bouzouita 2016: 282; Bouzouita i Sentí en premsa). Per al navarroaragonès, es troba algun cas residual que no coincideix amb la norma general (Primerano 2019: 113 i 166), però que pot ser explicat per motius diversos, com el comportament de la subordinada com una oració principal, la presència d'una distància gran entre el nexa subordinant i el FC o un simple error del copista (Primerano 2019: 128-131 i 183-186).

4.2. ORACIONS INSUBORDINADES

Les oracions insubordinades, potser perquè es caracteritzen per ser una transició entre les oracions subordinades i les oracions principals, presenten, segons les dades de Primerano (2019: 14) per al navarroaragonès, tant FCS amb proclisi com FCA amb mesoclisi. Encara no ha estat estudiat suficientment el funcionament dels clítics en aquest entorn sintàctic. No n'hem trobat cap exemple.

4.3. ORACIONS AMB CAR

La classificació de les oracions amb *car* per separat de la resta d'oracions subordinades o de la resta de causals pot semblar, d'entrada, arbitrària, i més tenint en compte que, segons les dades extretes de les *Vides*, en la totalitat (15/15) de les ocurrences s'utilitza el FCS amb els pronoms en proclisi, com ocorre en la resta d'oracions subordinades:

- (2) Mas fasen so que pusquen, car més **los perseguiré** mort que viu (*Vides*, p. 444)

Tanmateix, cal tenir en compte que la conjunció *car* no només admet que els clítics apareguen anteposats al verb sinó també posposats (Bouzouita 2008: 171). S'entén que aquesta conjunció o bé pot tenir dues funcions diferents, ja siga com a conjunció subordinant o com a conjunció coordinant (Bouzouita 2008: 172), o bé les oracions que introdueix oscil·len entre les característiques d'una oració principal i d'una oració

subordinada (Primerano 2019: 114; 130-132), almenys la conjunció equivalent en castellà medieval.

És per això que hi pot haver variació en la col·locació dels pronoms al voltant del verb, encara que la majoria dels casos registrats són d'anteposició, com el 91,7% dels casos que recull per al castellà Bouzouita (2008: 174) o el 100% d'ocurrències al segle XIII i el 97,1% d'ocurrències al segle XIV que troba en navarroaragonès Primerano (2019: 113 i 166). Bouzouita (2016: 282), en canvi, troba en aquest context un clar predomini de l'enclisi, amb un 66,7%, seguida de la mesoclisi, amb el 33,3% restant.

Per contra, en català s'ha observat tant en les nostres dades extretes de les *Vides* com en les dades de Bouzouita i Sentí (2019) respecte del *Llibre dels fets*, un 100% de proclisi en les construccions introduïdes per *car*, de manera que sembla que en aquesta llengua les oracions amb *car* tenen un comportament més d'oració subordinada que no d'oració principal.

4.4. ORACIONS PRINCIPALS: ANTEPOSICIÓ

Dins de les oracions principals, trobem sis entorns sintàctics en què els clítics apareixen sempre en posició preverbal respecte del FC. En aquests entorns, hi ha un element preverbal que es considera inductor de proclisi, és a dir, que condiciona la col·locació proclítica del pronom (Francalanci *et al.* en premsa: 28). Els inductors de proclisi que corresponen a qualsevol temps verbal finit, explicats per Batllori *et al.* (2005: 156 i 158-159) o per Francalanci *et al.* (en premsa: 27-30), coincideixen amb els inductors de proclisi per al FC, com confirmen les dades del nostre corpus.

Els sis entorns són, concretament, la presència davant del verb d'un pronom interrogatiu, d'una negació, d'un sintagma nominal no correferencial, d'un complement preposicional, d'un complement predicatiu (Bouzouita 2011: 110-111; Bouzouita 2012: 703; Bouzouita 2016: 284; Primerano 2019: 50 i 52) o de la conjunció adversativa *ans* (Bouzouita 2008: 272; Granberg 1988: 139; Primerano 2019: 115). En aquests mateixos sis contextos de les oracions principals els clítics pronominals apareixen en posició proclítica respecte de la resta de temps verbals excepte l'imperatiu (Bouzouita 2008: 27). Anomenem aquests contextos, seguint la bibliografia, contextos d'anteposició absoluta. Els tractarem d'un en un tot seguit.

4.4.1. *Darrere de pronom interrogatiu*

L'aparició de pronoms interrogatius abans dels verbs conjugats impedeix la posposició dels clítics al verb, tant en català (Alsina en premsa: 73-74) com en castellà medieval (Bouzouita 2008: 27; Granberg 1988: 132) i el FC no són una excepció a aquesta regla:

- (3) E què·**t** **profitarà** a tu si altre lo·m fa justèsia? (*Vides*, p. 303)

Les nostres dades apunten en la mateixa direcció: la totalitat (11/11) dels FC trobats darrere de pronom interrogatiu són formes sintètiques amb els clítics en proclisi. En el cas concret dels FC, les dades ja existents en castellà i en navarroaragonès ho confirmen, com el 100% dels casos del corpus recollit per Bouzouita (2016: 282) o el mateix percentatge del corpus estudiat per Primerano (2019: 113 i 166). Les dades comparades entre català i castellà de Bouzouita i Sentí (en premsa) també ho corroboren.

4.4.2. *Darrere de negació*

El segon dels entorns sintàctics que provoquen anteposició absoluta del pronom respecte del FC són els contextos en què apareix una negació (Alsina en premsa: 73-74; Granberg 1988: 131). És per això que no és possible trobar les formes analítiques darrere d'una negació (Toledo y Huerta 2015: 34). Trobarem FCS amb proclisi com en l'exemple següent:

- (4) Eu no·**m** **partiré** d'ayxí entrò que m'ages dit què às (*Vides*, p. 413)

A més de l'adverbi de negació més típic *no*, també poden provocar el mateix efecte altres mots com *mai* —o els equivalents *jamai* i *anc*— (Bouzouita 2008: 30) o *ni* (Bouzouita 2008: 31). Tant el 100% de les nostres ocurrences (12) com els 100% de les trobades per Bouzouita (2016: 182), Primerano (2019: 113 i 166) i Bouzouita i Sentí (en premsa) són exemples de FCS amb proclisi i, per tant, justifiquen aquestes afirmacions.

4.4.3. *Darrere de sintagma nominal no correferencial*

La presència d'un complement verbal en forma de sintagma nominal davant del verb conjugat té conseqüències pel que fa a la col·locació dels clítics, però cal distingir-hi dos contextos: d'una banda, en cas que el sintagma nominal no siga correferencial amb el clític o algun dels clítics, aquests clítics s'anteposen al verb, mentre que, de l'altra banda, com veurem més endavant (§ 4.6.4), en cas que el sintagma nominal hi siga correferencial, la posició dels pronoms pot variar (Bouzouita 2008: 33; Granberg 1988: 134). En les *Vides* no hem trobat cap exemple de FC darrere de sintagma nominal no correferencial.

El corpus castellà de Bouzouita (2016: 282) recull la totalitat dels casos com a proclisi i Bouzouita i Sentí (en premsa) igualment en troben la totalitat tant en castellà com en català, però Primerano (2019: 113 i 166) en troba un en navarroaragonès que se n'ix d'aquesta norma general. Tanmateix, és capaç de justificar el cas estrany de mesoclisi amb dues possibles explicacions: que la còpia de diferents versions del text, en algunes de les quals el context sintàctic és diferent i indueix a la mesoclisi, haja portat a confusió el copista, o que l'objecte no correferencial en qüestió és una subordinada i les subordinades solen comportar la posposició dels clítics (Primerano 2019: 116). Així, malgrat algunes excepcions, que poden ser explicades, la proclisi amb FCS és la solució habitual darrere de sintagma nominal no correferencial (Bouzouita 2008: 37).

4.4.4. *Darrere de complement preposicional*

Darrere de complement preposicional és un altre dels contextos d'anteposició absoluta (Bouzouita 2008: 39; Granberg 1988: 163), com mostren tant les dades per a la llengua castellana de Bouzouita (2016: 282) i per a la navarroaragonesa de Primerano (2019: 113 i 166) com tots els casos (3/3) del nostre corpus, entre els quals el següent exemple:

- (5) Ancrist als deceubutz moltes coses darà, e la terra a la sua compaya devesirà, per so que aquels los quals ab sa terror subjugar no porà, ab avarícia los subjugarà (*Vides*, p. 20)

4.4.5. *Darrere de complement predicatiu*

La presència d'un complement predicatiu davant del verb també indueix l'anteposició dels clítics (Bouzouita 2008: 39), i així ho trobem en les *Vides*:

- (6) Mas si del meu volia alcuna causa, ayxí con a camp o casa o aur o argent, volenter **li ó daré** (*Vides*, p. 407)

El complement predicatiu pot ser tant nominal com adjectival i pot fer referència tant al subjecte com al complement directe, i sempre induirà l'anteposició (Bouzouita 2008: 40). Ho mostren les dades sobre el navarroaragonès de Primerano (2019: 113 i 166) i també l'exemple (6), l'únic que es troba en les *Vides*.

4.4.6. *Darrere de la conjunció ans*

Aquest context, encara que, com apunta Primerano (2019: 167), no ha estat tant tractat per la bibliografia, comporta també l'anteposició dels clítics que acompanyen el verb. La conjunció *ans* en català o *ante(s)* en castellà, a diferència d'altres conjuncions, és inductora de proclisi (Bouzouita 2008: 272; Granberg 1988: 139; Primerano 2019: 115):

- (7) E con En Cromasci, lo pretor, li dixés que aquelò él no faria, ans ó farien los seus sers, Sent Sebastià li dix [...] (*Vides*, p. 169)

Tot i que el significat d'*ans* com a conjunció adversativa pot ser equivalent a *però* o a *mes* (Primerano 2019: 114), el comportament sintàctic amb els clítics és diferent. Aquestes altres dues conjuncions van acompanyades de la posposició dels pronoms, com veurem (§ 4.5.4). Les ocurrències trobades per Primerano (2019: 113 i 166) i per Bouzouita i Sentí (en premsa: 5-7) confirmen l'adscripció d'aquest context al grup d'anteposició absoluta, i també la confirmen els dos casos trobats en les *Vides*.

4.5. ORACIONS PRINCIPALS: POSPOSICIÓ

El segon grup que tractarem dins de les oracions principals és el grup de posposició absoluta, que abraça els quatre contextos en què el clíctic no pot aparèixer davant del verb, que són: quan el verb es troba en posició inicial d'oració, quan es troba en una oració paratàctica, quan el verb segueix un vocatiu i quan el verb va darrere de les conjuncions adversatives *però* o *mes* (Bouzouita 2011: 110-111; Bouzouita 2012: 703; Bouzouita 2016: 284; Primerano 2019: 50 i 52). S'ha de tenir en compte que, a diferència del grup anterior d'anteposició absoluta, hi ha variació en la col·locació del pronom postverbal: la mesoclisi dins d'un FCA o l'enclisi després d'un FCS.

A més, en aquests entorns, com apunta Bouzouita (2008: 42), es van introduint canvis al llarg del temps, de manera que, a mesura que avança el temps històric, apareixen més casos d'anteposició en aquest segon grup que, inicialment, era de posposició absoluta (Bouzouita 2008: 328). És interessant tenir-ho present en fer l'anàlisi comparativa entre les diferents llengües en què conviuen FCS i FCA per a veure en quina o en quines s'introdueixen primer els casos d'anteposició innovadora.

4.5.1. Verb en posició inicial d'oració

El primer dels contextos de posposició absoluta és quan el verb es troba en primera posició d'oració, context en què els clíctics han d'anar posposats en totes les formes verbals (Alsina en premsa: 73). La impossibilitat d'aparició dels pronoms en posició inicial d'oració i en primera posició d'un grup fònic, com ja s'ha explicat (§ 2.4), és coneguda com la *lleï de Wackernagel* per a les llengües indoeuropees i com la *lleï de Tobler-Mussafia* per a les llengües romàniques (Mussafia 1886: 255; Tobler 1875: 1062-1063).

A causa de la impossibilitat d'aparició dels pronoms febles en primera posició en la llengua medieval (Company Company 2006: 365), en aquest context només hauríem de trobar casos de mesoclisi i d'enclisi, però mai de proclisi. Les dades del nostre corpus ho confirmen, ja que el 36,36% (4/11) de les ocurrencies de les *Vides* són FCA i el 63,64% (7/11) restant són FCS amb enclisi. Vegem un exemple de cada una d'aquestes posicions:

- (8) **Comvidar-les** é eu a la mia devoracion (*Vides*, p. 238)
- (9) **Alegrará's** lo just (*Vides*, p. 104)

Pel que fa a la distribució entre mesoclisi i enclisi, les nostres dades presenten un percentatge significativament major d'enclisi respecte del percentatge de la mesoclisi. En canvi, el corpus castellà estudiat per Bouzouita (2016: 282) presenta uns percentatges similars a la inversa: un 67,4% de mesoclisi i un 32,6% d'enclisi. El corpus de Bouzouita i Sentí (en premsa) també presenta una major presència de l'enclisi en català que no en castellà: en català troben un 50% de mesoclisi i un 50% d'enclisi front al 100% d'enclisi en llengua castellana. Quant a les dades del navarroaragonès obtingudes per Primerano (2019: 113 i 166), el 100% dels casos d'aquest context són classificats com a FCA amb mesoclisi. Així, les dades del català són les que presenten menys casos de mesoclisi, un argument a favor de la difusió diatòpica de la gramaticalització d'aquests temps verbals de l'occità al català i del català cap a l'oest peninsular.

4.5.2. *Oració paratàctica*

Un altre entorn sintàctic en què els clítics apareixen generalment en posició postverbal és quan es troben dins d'una oració paratàctica (Bouzouita 2008: 43). No n'hem trobat cap exemple, però les dades de Bouzouita (2016: 282) per al castellà apunten en aquesta direcció, amb un 28,6% de mesoclisi i un 71,4% d'enclisi i l'únic cas trobat per Primerano (2019: 166) en navarroaragonès és un cas de mesoclisi. És interessant la comparació que es pot establir entre les dades castellanes i les catalanes de Bouzouita i Sentí (en premsa), que en castellà troben un 100% de casos de FCA amb mesoclisi mentre que en català, un 100% de FCS amb enclisi, és a dir, coincideixen amb un menor ús de la mesoclisi en català i, per tant, una major gramaticalització en aquesta llengua.

4.5.3. *Darrere de vocatiu*

Darrere de vocatiu els clítics pronominals també es posposen a les formes verbals (Bouzouita 2008: 99; Granberg 1988: 152). Tant les dades de Bouzouita (2016: 282), amb un 66,7% de FCA amb mesoclisi i un 33,3% de FCS amb enclisi, com les de Primerano (2019: 166), amb un únic cas mesoclític, corroboren aquesta afirmació. En les *Vides* n'hem trobat una única ocurrència, que conté el pronom en posició proclítica:

(10) E tu, diable, l'esperaràs en aquest loc entrò que El vinga (*Vides*, p. 119)

La proclisi de l'exemple, tot i que difereix de les dades esperables per a aquest entorn sintàctic, pot ser explicada pel context clarament emfàtic de l'exemple. El vocatiu, «diable», hi apareix després del subjecte —que ja no demana enclisi dels pronoms sinó que comporta variació, com veurem (§ 4.6.1)—, de manera que és prescindible des d'un punt de vista informatiu i, si s'hi introdueix, és per tal d'emfasitzar el discurs que, com és evident, forma part d'un parlament en estil directe. Ara bé, es pot remarcar igualment que en les dades del castellà i el navarroaragonès no hi ha cap cas proclític, de manera que la introducció d'èmfasi provoca l'aparició d'un cas d'anteposició innovadora en català abans que en aquestes llengües.

4.5.4. *Darrere de conjunció adversativa però o mes*

L'últim context dins del grup de posposició absoluta és l'aparició del verb en una oració adversativa introduïda per *però o mes* (Bouzouita 2008: 57) o, fins i tot, per altres conjuncions adversatives, com ara la combinació de les dues en *mes però* (Bouzouita 2008: 58-59). Les dades analitzades del castellà ho confirmen per a aquesta llengua, amb un 85,7% de mesoclisi i un 14,3% d'enclisi en el seu corpus (Bouzouita 2016: 282). En navarroaragonès, Primerano (2019: 113 i 166) registra al segle XIII un únic cas en aquest context i és mesoclític mentre que al segle XIV un 75% dels exemples són també mesoclítics mentre que un 25% és ja proclític. Aquesta solució proclítica en un context inicialment de posposició absoluta constitueix en navarroaragonès un primer cas d'anteposició innovadora quan durant el mateix segle XIV en castellà aquest context roman com a context de posposició dels clítics (Primerano 2019: 168).

En les *Vides*, només tenim un FC després de conjunció adversativa:

- (11) Sabràs, e beneuradament sabràs, mas faràs-ho per aquel maestra per lo qual és fassedor (*Vides*, p. 341)

L'únic FC en aquest entorn, en ser un FCS amb enclisi, segueix la teoria exposada. No obstant això, tant les dades de Bouzouita (2016) com les de Primerano (2019) contenen un predomini clar de la mesoclisi sobre l'enclisi mentre que nosaltres no trobem cap ocurrència mesoclítica. Per tant, la distribució del català es troba més gramaticalitzada

en aquest punt que no la distribució que mostren altres llengües peninsulars més occidentals.

4.6. ORACIONS PRINCIPALS: VARIACIÓ

El tercer i darrer grup dins de les oracions principals es caracteritza per la possibilitat de variació entre l'anteposició i la posposició i està format pels entorns sintàctics següents: darrere de subjecte, darrere d'adverbi o de complement circumstancial, darrere de coordinació, darrere de sintagma nominal correferencial i darrere de construcció absoluta o subordinada (Bouzouita 2011: 110-111; Bouzouita 2012: 703; Bouzouita 2016: 284; Primerano 2019: 50 i 52). Aquesta possibilitat ens porta a preveure tres escenaris possibles: la proclisi amb un FCS, la mesoclisi amb un FCA i l'enclisi amb un FCS.

4.6.1. *Darrere de subjecte*

El primer dels contextos que tractarem en què hi pot haver variació és la presència del subjecte davant del verb amb clítics (Bouzouita 2008: 63), que coincideix amb la col·locació dels pronoms en qualsevol temps verbal (Francalanci *et al.* en premsa: 30). Més concretament, aquest entorn se situa, per als verbs finits en general, dins de les oracions afirmatives anomenades «neutres», és a dir, dins de les oracions que no contenen inductors de proclisi i que, per tant, poden presentar variació entre proclisi i enclisi (Batllori *et al.* 2015: 157).

Segons les dades recollides per al castellà per Bouzouita (2008: 63) hi predomina la posposició sobre l'anteposició i, concretament, el percentatge més baix el trobem de FCS amb enclisi. Segons les dades de Bouzouita (2016: 282), un 62,3% dels casos són pronoms en proclisi, un 32,8% en mesoclisi i només un 4,9% en enclisi, però cal tenir en compte que aquestes dades pertanyen a un text castellà oriental, influït pel català i per l'aragonès, així que s'espera trobar-hi més proclisi que en altres textos castellans coetanis. També en les dades obtingudes per al navarroaragonès predomina la proclisi, amb un 72,2% al segle XIII i un 93,8% al XIV, i en ambdós casos sense cap exemple d'enclisi (Primerano 2019: 113 i 166).

No obstant això, aquests percentatges no s'han d'extrapolar a altres textos, ja que hi ha escrits en què els percentatges són els inversos (Bouzouita 2008: 63). De tota

manera, de les *Vides* sembla interessant remarcar la poca presència de mesoclisi (2,33%: 1/43) en aquest entorn, en què continuem trobant una majoria proclítica d'un 90,70% (39/43) front al 6,98% (5/43) d'enclisi. Cal comparar el nostre 2,33% amb el 27,8% del navarroaragonès del segle XIII (Primerano 2019: 113) i el 32,8% del castellà oriental (Bouzouita 2016: 282): aquesta pràcticament absència de mesoclisi en català quan en castellà i en navarroaragonès els casos de posposició són majoritàriament o sempre mesoclítics apunta cap a la gramaticalització més primerenca del FC en català que no en les altres dues llengües. A més, el percentatge de proclisi és també més elevat que els percentatges equivalents en castellà i navarroaragonès.

Hi ha diferents teories que intenten explicar la variació entre anteposició i posposició darrere de subjecte preverbal (cf. Bouzouita 2008: 74-99). Per exemple, s'observen diferències de posició del clític en els subjectes que són pronoms personals segons la persona, segons les quals la primera i la segona solen anar acompanyades de proclisi mentre que la tercera, de mesoclisi o enclisi (Bouzouita 2008: 96). Així ho corroboren els casos del nostre corpus, com els dos següents:

- (12) Eu **los** **aduré** en loc solitari, e parlaré aquí al cors d'éls (*Vides*, p. 505)
- (13) Aquest és, dona, home just, e fil de propheta, e conec ben la nostra lig, e él **dirà-te** tot so que tu volràs (*Vides*, p. 463)

La influència de la persona dels pronoms pot ser explicada segons una de les hipòtesis plantejades per a la variació entre anteposició i posposició, la hipòtesi que l'explica per raons pragmàtiques, d'èmfasi discursiva (Bouzouita 2008: 64 i 88; Granberg 1988: 200-227). Segons aquesta explicació pragmàtica, mentre que habitualment darrere de subjecte la col·locació del pronom és la posposició, si el subjecte és emfàtic, aleshores el pronom s'anteposa al verb (Bouzouita 2008: 88-99; Primerano 2019: 118). La primera i la segona persona solen ser receptores d'èmfasi discursiu, a diferència de la tercera.

Pel que fa als subjectes no pronominals, també trobem exemples de subjectes en què pot recaure l'èmfasi seguits de FCS amb proclisi, com el següent:

- (14) Sàpies, Àgata, que jasia aysò que·l pretor t'aja turmentada, tu l'às molt treballat per tes paraules, e jasia aysò que les tues mameles t'aja tortes, aquel turmentament li tornarà en amargor (*Vides*, p. 264)

4.6.2. *Darrere d'adverbi o complement circumstancial*

Un altre entorn sintàctic que admet variació de la col·locació dels pronoms és quan el verb es troba darrere d'un adverbi o d'un complement circumstancial (Bouzouita 2008: 101). Es classifiquen en un mateix grup els adverbis i els complements circumstancials, sovint introduïts per una preposició, perquè ambdós actuen com a modificadors adverbials (Granberg 1988: 157).

Les dades analitzades en castellà i en navarroaragonès confirmen aquesta variació, tot i que amb un predomini clar de l'anteposició: Bouzouita (2016: 282) troba un 83,1% de proclisi, un 11,9% de mesoclisi i un 5,1% d'enclisi; Primerano (2019: 113 i 166), al segle XIII, un 88,9% de proclisi i un 11,1% de mesoclisi i, al segle XIV, un 83,9% de proclisi i un 16,1% de mesoclisi, amb absència de casos d'enclisi. En les *Vides* el predomini de l'anteposició és total, ja que els 26 casos trobats són de proclisi.

La variació entre anteposició i posposició ha estat explicada segons els tipus de complement adverbial (Granberg 1988: 155-194), i així ho han confirmat altres estudis (Bouzouita 2008: 101-103; Primerano 2019: 121). Granberg (1988) se centra en la posició dels clítics en qualsevol temps verbal i exposa, pel que fa als adverbis, una classificació en tres grups segons allò que els adverbis provoquen quant a la col·locació del pronom (Granberg 1988: 155-194). Els clítics s'anteposen al verb quan hi ha un adverbi preverbal que expressa manera, instrument, acompanyament o lloc (Granberg 1988: 161-162), mentre que es posposen al verb quan els adverbis són de circumstància o de causa (Granberg 1988: 186). Els adverbis temporals presenten una distribució més complexa i poden implicar tant la proclisi com l'enclisi dels pronoms (Granberg 1988: 174).

Tanmateix, en les *Vides* s'han trobat alguns contraexemples a la classificació dels complements presentada per aquests estudis, contraexemples que es poden interpretar com a casos d'anteposició innovadora. Segons Bouzouita (2008: 101), els complements circumstancials com *al tercer día* només admeten posposició dels clítics, però en les

nostres dades trobem casos de proclisi en aquest mateix context, com en l'exemple següent:

(15) En lo VIII dia se farà general terratrèmol (*Vides*, p. 19)

Segons Granberg, els adverbis castellans *pues*, *después* i *desi*, equivalents als catalans *després*, *après* o *enaprès*, solen provocar l'enclisi excepte si són emfàtics, quan poden anar acompanyats de proclisi (Granberg 1988: 179-184). Els adverbis temporals poden provocar en qualsevol temps verbal tant enclisi com proclisi dels pronoms, però s'observa una distribució depenent del sentit: en castellà, els adverbis *ante*, *siempre*, *ya* i *todavía* i també les expressions temporals que marquen duració o freqüència provoquen l'anteposició dels pronoms respecte del verb; els adverbis *ahora*, *luego* i *entonces* poden comportar tant la proclisi com l'enclisi dels pronoms, depenent de si el significat s'acosta al d'immediatesa d'una conjunció, quan porten proclisi, o al de progressió cronològica, quan porten enclisi; la proclisi és la col·locació del pronom més habitual amb *pues*, *después* i *desi* (Granberg 1988: 174-179).

En les *Vides* tots els casos amb adverbis equivalents presenten proclisi, fins i tot aquells clarament narratius, que expressen una progressió cronològica, com els següents:

(16) Eu derocaré aquest temple, e après lo redificaré (*Vides*, p. 373)

(17) Mes per què aparec en aquestes dues maneres, enaprès ó direm (*Vides*, p. 496)

Com hem dit, aquests casos poden ser interpretats com a anteposició innovadora i, per tant, com un avançament de la llengua catalana en el procés de gramaticalització del FC respecte del castellà i de la resta de llengües peninsulars.

4.6.3. *Darrere de coordinació*

En aquest entorn sintàctic cal diferenciar entre les coordinades introduïdes per *i*, *e* o altres variants i les coordinades introduïdes per *o*, encara que tant les unes com les altres conformen un entorn sintàctic que pot induir tant l'anteposició com la posposició dels clítics (Bouzouita 2008: 114).

Quant a les introduïdes per la conjunció *i*, diferents estudis apunten que el patró habitual és la posposició dels clítics mentre que l'anteposició es troba en aquells casos en què l'oració d'abans de la conjunció, la primera coordinada, conté algun element que indueix la proclisi (Bouzouita 2008: 115-116; Granberg 1988: 232-233; Primerano 2019: 124). Així, les dades de Bouzouita (2016: 282) i Primerano (2019: 113 i 166) es reparteixen entre proclisi, mesoclisi i enclisi seguint aquest principi. En les *Vides* no trobem cap cas de proclisi: un 37,50% (6/16) són FCA amb mesoclisi mentre que el 62,50% (10/16) restant són casos d'enclisi; d'aquests, només n'hi ha un que correspon a la conjunció *o*, mesoclític:

- (18) Leva, Segon, e segex-me; e **amenar-t'**é al teu creator (*Vides*, p. 391)
- (19) E la causa pública serà creguda, e **serà-te** atorgada victòria dels teus enemics (*Vides*, p. 271)
- (20) Q **aombrar-s'**à, so és, que tu refredarà de tot cremament de vicis (*Vides*, p. 341)

Si comparem les nostres dades amb les de Bouzouita (2016), podem concloure que les *Vides* es troben en un estadi més avançat dins del procés de gramaticalització, almenys en aquest entorn sintàctic. En el text bíblic castellà, que pertany a una varietat del castellà bastant oriental i acostada a l'aragonès i al català, hi ha un 1,9% de proclisi, un 50,2% de mesoclisi i un 47,9% d'enclisi (Bouzouita 2016: 282). En canvi, les *Vides* presenten significativament més enclisi (62,50%) que no mesoclisi (37,50%) i, així, el grau de gramaticalització és encara més elevat.

Sobre la conjunció disjuntiva *o*, les dades quantitatives, com ocorre en el nostre cas, són molt menors que les de la conjunció copulativa, de manera que es necessita més recerca en aquest entorn concret per a determinar alguna explicació sobre la seua variació (Bouzouita 2008: 123-124). Primerano (2019: 113), que recull les ocurrències de la conjunció *o* separatament de les de la conjunció *i*, troba un 100% de proclisi. Granberg (1988: 252-254) també hi registra sobretot anteposició. Com hem vist, el nostre únic exemple és un FCA amb mesoclisi.

4.6.4. Darrere de sintagma nominal correferencial

L'aparició del verb darrere d'un sintagma nominal correferencial és un altre dels contextos que tant poden provocar l'anteposició dels clítics com la posposició, encara que la posposició és la posició majoritària (Bouzouita 2008: 104; Granberg 1988: 146-147). Com en altres contextos de variació, és l'èmfasi el que indueix la proclisi (Bouzouita 2008: 105-109; Primerano 2019: 120 i 173).

Les dades analitzades fins ara tant per al castellà com per al navarroaragonès corroboren aquest pressupòsit. Bouzouita (2016: 282) recull un 28,6% de mesoclisi i un 71,4% d'enclisi per a un text del castellà oriental, mentre que Primerano (2019: 113 i 166), que sí que troba casos de proclisi, pot justificar-los per la presència d'èmfasi discursiu excepte un, que considera d'anteposició innovadora (Primerano 2019: 173-174). En les *Vides* els tres exemples que corresponen a aquest entorn sintàctic són tres casos de FCS amb proclisi:

- (21) Ans sàpies que més serà yrat contra tu e contra el teu déu que contra mi, e **tot lo farà** enfremunar, per so cor me forces que eu ad él sacrific (Vides, p. 64)
- (22) Pus que eu no l' é pogut sobrar vivén, **tot lo puniré** e mort (Vides, p. 182)
- (23) Aquelò que eu dic de Jhesu Crist **tot ó provarem** per vostres libres que axí fos (Vides, p. 112)

La presència del quantificador *tot* en els tres casos fa possible una lectura emfàtica de l'oració, de manera que no creiem que cap dels tres pugui ser considerat un exemple d'anteposició innovadora.

4.6.5. Darrere de construcció absoluta o subordinada

Darrere de construcció absoluta o subordinada és possible tant l'anteposició com la posposició dels clítics al verb, malgrat que la solució més general és la posposició (Bouzouita 2008: 124-125). En aquest sentit, Bouzouita (2016: 282) recull un 68% de mesoclisi i un 32% d'enclisi. No obstant això, hi ha algunes construccions concretes que indueixen habitualment la proclisi: són *abans que* o *ans que*, *així com* i *quan* (o variants) (Bouzouita 2008: 125 i 131; Primerano 2019: 180; Granberg 1988: 136-146). Això explica, en part, les dades tan variades que obté Primerano (2019: 113 i 166), encara que

un percentatge significatiu dels casos que registra al segle XIV són d'anteposició innovadora (Primerano 2019: 183).

En les *Vides* s'han trobat un 80% (4/5) d'ocurrències de proclisi front a un 20% (1/5) d'enclisi. D'entrada, cal observar que no hi ha mesoclisi, fet que es pot relacionar amb un major grau de gramaticalització de les formes de FC. Vegem els quatre casos de proclisi per tal de discernir si poden ser considerats d'anteposició innovadora o no:

- (24) Quant seràs morta per aquelò ó daràs cor ab tu portar no ó poràs (*Vides*, p. 52)
- (25) Per sel qui fo crucificat te faré morir de fam si no·m dius veritat (*Vides*, p. 463)
- (26) Si a mi tu no obesex, en aquela crou, la qual a mi tant as lausada, te faré penjar (*Vides*, p. 33)
- (27) Per què eu ara, per so cor baronilment t'ést combatut, te faré nomenar per tot lo món (*Vides*, p. 159)

Només el primer exemple correspon a alguna de les expressions subordinants que indueixen proclisi: *quant*. Hem de considerar els altres tres casos com a exemples d'anteposició innovadora, així que en aquest entorn sintàctic tres quarts de les nostres ocurrències són FCS amb proclisi innovadora.

4.7. LA COL·LOCACIÓ DELS PRONOMS ADVERBIALS AMB EL FC

Com ja hem avançat, dediquem aquest apartat específic a l'anàlisi de les dades obtingudes per als pronoms *en* i *hi*, per les possibles diferències que puguen presentar respecte dels resultats dels pronoms personals. Les dades que posseïm en aquest cas són quantitativament molt reduïdes. Deixem de banda els pronoms que apareixen en oracions subordinades, que com hem dit presenten un percentatge major que el dels pronoms personals, i centrem-nos en les 7 ocurrències dels pronoms adverbials en oracions principals.

D'aquestes 7 ocurrències, 5 pertanyen al grup d'entorns que provoquen sempre l'anteposició dels clítics i coincideixen amb els pronoms personals en aquesta anteposició: s'hi troben un cas de FC precedit per un pronom interrogatiu i 4 exemples de FC precedit per la negació. Vegem un exemple de cada:

- (28) Veges, fil, no beges del ví d'aquel barlet que tu às amagat, mas enclina lo barlet sàviament, e veges què n'ixirà (*Vides*, p. 324)
- (29) E puys que laïns seràs casut, no·n poyràs ixir puxes en neguna manera (*Vides*, p. 332)

Les altres dues ocurrències pertanyen al grup de variació i ambdues contenen els pronoms posposats. Hi ha un cas d'enclisi del pronom adverbial després d'una coordinació i un cas de mesoclisi després d'un entorn adverbial:

- (30) Portatz-vos-en les portes vostres, vosaltres, prínceps, e levatz les portes perdurables, e entrarà·y lo Rey de Glòria (*Vides*, p. 186)
- (31) Cor quant alcun enfant mor per lo tayl de la circumcisió, menys de mal saber-n'an los parens (*Vides*, p. 129)

La col·locació del pronom en aquestes dues posicions és esperable en aquests entorns de variació, però difereix del percentatge general que presenten els pronoms personals de les *Vides de sants rosselloneses*, ja que en el grup d'alternança dels pronoms personals és més habitual la proclisi que no la mesoclisi i l'enclisi. En els dos entorns concrets dels quals tenim algun exemple de pronoms adverbials, difereix el resultat pel que fa a la presència d'un adverbi o circumstancial davant del verb, que presenta ara un 100% (1/1) de mesoclisi front al 100% (26/26) de proclisi en els pronoms personals. Quant a la presència d'una conjunció coordinada davant del verb, en els pronoms personals trobàvem variació entre mesoclisi i enclisi i el percentatge d'enclisi era major, un 62,50% (10/16), de manera que el fet que l'únic cas en aquest entorn siga enclític és totalment esperable. Ara bé, la quantitat tan reduïda de dades no ens permet extraure'n conclusions definitives.

5. RESULTATS I ANÀLISI DE LES DADES DELS *FURS DE VALÈNCIA*

Els *Furs de València* són la segona obra de què hem extret les dades. Els resultats es recullen seguint la mateixa classificació presentada per a les *Vides de sants rosselloneses*. D'entrada, s'observa que el nombre total d'ocurrències de FC amb pronoms és molt més elevat que no el de les *Vides*: d'un total de 305 casos en les *Vides* passem ara a un total de 1019. Aquesta gran variació s'explica per les diferències en la tipologia textual. Les *Vides* estan caracteritzades generalment per narrar en passat les biografies de tot un seguit de sants. En canvi, els *Furs* pretenen marcar una legislació a seguir i, així, hi abunden les estructures condicionals o de causa i conseqüència en què el temps futur és molt habitual —1000 de les 1019 ocurrències són pronoms que apareixen amb el verb en futur, mentre que només 19 apareixen amb el verb en condicional.

Pel que fa als resultats de FC amb pronoms personals, del total de 889 ocurrències pràcticament la totalitat, un 99,44% (884/889), són casos de clítics en posició proclítica. La mesoclisi i l'enclisi queden reduïdes a un 0,22% (2/889) i un 0,34% (3/889), respectivament. Cal relacionar aquest predomini tan majoritari de la proclisi amb l'abundància de l'entorn sintàctic de l'oració subordinada. S'observa que el 98,3% (874/889) dels clítics amb FC es troben en oracions subordinades, mentre que només el 0,90% (8/889) formen part de l'oració principal, el 0,23% (2/889) se situen en oracions insubordinades i el 0,56% (5/889) corresponen a oracions introduïdes per *car*. Les dades detallades per contextos es concreten en la taula següent:

Taula 6. Distribució sintàctica del FC amb pronoms personals en els *Furs de València*

		Context sintàctic	Proclisi (FCS)	Mesoclisi (FCA)	Enclisi (FCS)	Total
Oració principal	Grup 1: anteposició absoluta	Pronom interrogatiu	—	—	—	—
		Negació	3 100%	—	—	3
		Objecte no correferencial	2 100%	—	—	2

		Complement preposicional	—	—	—	—
		Complement predicatiu	—	—	—	—
		Conjunció <i>ans</i>	—	—	—	—
	Grup 2: posposició absoluta	Verb en posició inicial d'oració	—	—	—	—
		Oració paratàctica	—	—	—	—
		Vocatiu	—	—	—	—
		<i>Però o mes</i>	—	—	—	—
	Grup 3: alternança	Subjecte	—	—	—	—
		Adverbi o circumstancial	—	—	—	—
		Objecte correferencial	—	—	—	—
		Coordinació	—	—	—	—
		Construcció absoluta o subordinada	1 50%	—	1 50%	2
	Total oració principal		7 87,50%	—	1 12,50%	8
Oració subordinada			870 99,54%	2 0,23%	2 0,23%	874
Oració in subordinada			2 100%	—	—	2
Oració introduïda per <i>car</i>			5 100%	—	—	5
Total			884 99,44%	2 0,22%	3 0,34%	889

Quant als pronoms adverbials *en* i *hi*, el total d'ocurrències és considerablement més elevat que el de les *Vides*, amb 131 ocurrències. No obstant això, tampoc es poden extreure conclusions definitives de la possible variació entre aquests pronoms adverbials i els pronoms personals perquè un 96,95% (127/131) dels casos es troba en oracions subordinades front al 3,05% (4/131), que són oracions principals, context en què hi ha

més possibilitat de variació de la col·locació del clíctic. No hi ha cap cas en què el pronom aparega en posició mesoclítica o enclítica, però això no és sorprenent si tenim en compte el percentatge tan elevat de subordinació.

Taula 7. Distribució sintàctica del FC amb pronoms adverbials en els *Furs de València*

		Context sintàctic	Proclisi (FCS)	Mesoclisi (FCA)	Enclisi (FCS)	Total	
Oració principal	Grup 1: anteposició absoluta	Pronom interrogatiu	—	—	—	—	
		Negació	—	—	—	—	
		Objecte no correferencial	1 100%	—	—	1	
		Complement preposicional	—	—	—	—	
		Complement predicatiu	—	—	—	—	
		Conjunció <i>ans</i>	—	—	—	—	
	Grup 2: posposició absoluta	Verb en posició inicial d'oració	—	—	—	—	
		Oració paratàctica	—	—	—	—	
		Vocatiu	—	—	—	—	
		<i>Però o mes</i>	—	—	—	—	
	Grup 3: alternança	Subjecte	—	—	—	—	
		Adverbi o circumstancial	1 100%	—	—	1	
		Objecte correferencial	—	—	—	—	
		Coordinació	1 100%	—	—	1	
		Construcció absoluta o subordinada	1 100%	—	—	1	
	Total oració principal			4 100%	—	—	4

Oració subordinada	127 100%	—	—	127
Oració insubordinada	—	—	—	—
Oració introduïda per <i>car</i>	—	—	—	—
Total	131 100%			131

Seguint la mateixa estructura de l'anàlisi de les dades extretes de les *Vides de sants rosselloneses*, estudiem primer els resultats de FC amb pronoms personals (per aquest ordre: en oracions subordinades, en insubordinades, en oracions amb *car* i en les oracions principals) i passem després a l'anàlisi de les dades extretes sobre els pronoms adverbials. No subdividirem en tants apartats els contextos dins de les oracions principals com sí que hem fet amb les dades de les *Vides* per la manca de casos en la majoria dels entorns sintàctics.

5.1. ORACIONS SUBORDINADES

Seguint la bibliografia i com hem vist en les dades de les *Vides*, els clítics que apareixen junt amb FC en oracions subordinades es col·loquen davant del verb. El resultat general de les dades extretes dels *Furs* apunta en la mateixa direcció, encara que sí que s'han detectat algunes ocurrencies que no segueixen aquesta norma: el 99,54% (870/874) dels casos presenta anteposició dels clítics, mentre que hi ha un 0,23% (2/874) de mesoclisi i un altre 0,23% (2/874) d'enclisi. Vegem una per una les quatre excepcions aparents a la norma:

- (32) E si per aventura aquela bèstia mala no haurà morta la persona, mas **haurà-la** nafrada, sie tengut de donar la bèstia o de refer lo dan (*Furs*, vol. III, p. 254-255)
- (33) Aquells qui seran habitants fora-l terme de la ciutat, si portaran en la ciutat alguns cuyrs e faran aquells adobar en la ciutat, e quan seran adobats, **trauran-los** d'aquén, no donen peatge d'aquells cuyrs, dementre, emperò, que no·ls venen aquí (*Furs*, vol. VIII, p. 171)
- (34) Si la muller darà tots los seus béns al marit en exovar e puy vendran creditors e **clamar s'àn** del marit per lo deute que la muller los devia, ans que feés matrimoni

ab son marit, sia tengut lo marit de respondre a aquels creadors per aytals deutes en aytant quant l'exovar abastarà, que li serà donat (*Furs*, vol. V, p. 49)

- (35) Aquell qui ferrà altre e no l'ociurà, mas tallar-li-ha alcun membre, no muyra mas perda aytal membre qual li haurà tallat, si doncs no ho farà defenén sí (*Furs*, vol. VII, p. 82)

En l'exemple (32), hi ha un pronom en posició enclítica dins d'una oració subordinada, concretament dins de la pròtasi d'una condicional introduïda per *si*. L'enclisi es justifica per la presència de *mas* just abans del verb, de manera que, encara que es troba dins d'una subordinada, l'oració actua com una adversativa dins d'una oració principal. Recordem que les conjuncions adversatives com *mas* indueixen la posposició, ja siga enclítica o mesoclítica. El nexa subordinant *si* queda lluny del futur amb el clític i *mas* és més rellevant discursivament, cosa que possibilita la interpretació del context com un entorn sintàctic dins d'una oració principal.

En (33) trobem un cas semblant, potser, fins i tot, més clar que l'anterior. El futur amb el pronom es troba, de nou, en la pròtasi d'una condicional introduïda per *si*. L'oració és més complexa que l'anterior i es desdibuixa més fàcilment el comportament de l'oració com a subordinada. Si llegim l'entorn sintàctic com si es trobara dins d'una oració principal, l'enclisi del pronom resulta justificable, ja que precedeix al verb una subordinada (vg. subratllat en l'exemple), és a dir, el FC amb clític es troba en un context de possible variació entre anteposició i posposició.

Ocorre el mateix en l'exemple (34) però amb un cas de mesoclisi: dins de la pròtasi d'una condicional es coordinen diversos elements amb la conjunció *e*, l'últim dels quals correspon al futur acompanyat del pronom. L'oració funciona com una coordinada malgrat trobar-se dins d'una subordinada. Com que la conjunció *e* correspon a un entorn sintàctic de variació, és plausible la mesoclisi. De fet, en les dades extretes de les *Vides* s'han trobat casos de mesoclisi per a aquest entorn de les oracions principals.

En l'exemple (35) el futur amb clític es troba dins d'una subordinada, ara no una condicional sinó una oració de relatiu introduïda per *qui*, però té més rellevància l'adversatiu *mas* que precedeix el verb. És per això que el pronom pot ser mesoclític, per la presència de *mas*, que provoca la posposició dels pronoms. És interessant remarcar que

s'han trobat dues ocurrencies de *mas* seguides de posposició dins d'una subordinada: en una el pronom és enclític i en l'altra, mesoclític.

En resum, aquestes quatre excepcions responen a la interpretació d'un entorn sintàctic subordinant com a no subordinant. També en navarroaragonès s'ha trobat algun cas de FC amb pronom en una oració subordinada que es comporta com si es trobara dins d'una oració principal (vg. Primerano 2019: 128-131 i 183-186). Entre els motius que justifiquen la possibilitat de la presència de mesoclisi i d'enclisi es troba la distància respecte del nexa subordinant (*si* o *qui*) o la major importància que reben contextualment els elements que precedeixen els FC, que són elements que o bé indueixen la posposició dels pronoms (*mas*) o bé poden presentar alternança entre anteposició i posposició (oracions subordinades, conjuncions coordinades). Cal relacionar el primer dels motius amb l'estil propi de la tipologia textual, caracteritzat per les oracions llargues i complexes i per l'abundància de la subordinació i, concretament, de la coordinació dins de subordinades condicionals.

5.2. ORACIONS INSUBORDINADES

Com hem apuntat en tractar les dades de les *Vides*, les oracions insubordinades poden presentar tant FCS amb proclisi com FCA amb mesoclisi. En les *Vides* no n'apareix cap cas, però en els *Furs* trobem dos FC en oracions insubordinades, ambdós amb el pronom anteposat al verb per la presència o bé d'una negació, que requereix la proclisi, o bé d'una conjunció coordinada, que pot comportar anteposició o posposició dels clítics:

- (36) Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey que si l'aver serà promés de prestar e no y haurà dia cert de pagar lo deute, que si dins I ayn aquel no·l demanarà, pus sia de edat, e **no·s clamarà** a la cort que li faça pagar ço que li haurà promés de prestar que l'ayn passat, que seguesca hom la carta (*Furs*, vol. IV, p. 89)
- (37) En aquest fur enadí e adobà lo senyor rey que là on diu que tots façen cret en nostre poder e·l prenen, o de la nostra justícia, de totes possessions, que·n sien exceptades totes les donacions per nós feytes e·s **faran** d'aquí avant per nós o per nostre successors a Esglesya o a órden (*Furs*, vol. III, p. 42-43)

5.3. ORACIONS AMB CAR

Es confirmen els resultats obtinguts en les *Vides* pel que fa a les oracions amb *car*. El 100% (5/5) de les ocurrencies apareix amb un FCS acompanyat dels pronoms en proclisi, com actuen la resta d'oracions subordinades. Vegem-ne un exemple:

- (38) Emperò lo senyor no pusque a ssi o a altre lo feu retenir per rahó de fadiga, car no seria rahó ne **s'acordaria** a dret que un fos senyor e vassall per rahó de una matexa cosa (*Furs*, vol. VIII, p. 35)

5.4. ORACIONS PRINCIPALS

Com que les dades extretes dels *Furs* pel que fa a les oracions principals no són quantitativament elevades, tractem en aquest mateix apartat tots els escenaris dins de les oracions principals, concretament, en primer lloc, els entorns sintàctics que indueixen la proclisi i, en segon lloc, els que poden provocar tant anteposició com posposició dels clítics. No s'ha trobat cap exemple dins del grup de posposició absoluta.

D'una banda, els entorns sintàctics que indueixen l'anteposició dels clítics són la presència davant del verb d'un pronom interrogatiu, d'una negació, d'un sintagma nominal no correferencial, d'un complement preposicional, d'un complement predicatiu o de la conjunció adversativa *ans*. Dels sis contextos, en els *Furs* se'n troben dos: el verb darrere de negació, amb un 100% (3/3) de proclisi, i el verb darrere de sintagma nominal no correferencial, amb un 100% (2/2) de proclisi. Per tant, totes les ocurrencies segueixen la norma general. Vegem un exemple de cada context:

- (39) E si los reys són de bones costumes, en totes coses o en partida, no·ls tendria prou tota aquela gràcia que Déus los auria donada (*Furs*, vol. I, p. 94)
- (40) E qualque cosa més n'aurà haüt (*Furs*, vol. VI, p. 125)

D'altra banda, dels entorns sintàctics que es caracteritzen per la possibilitat de variació entre l'anteposició i la posposició (darrere de subjecte, darrere d'adverbi o de complement circumstancial, darrere de coordinació, darrere de sintagma nominal correferencial i darrere de construcció absoluta o subordinada), només n'hi ha un

documentat en els *Furs*: la presència del FC darrere de construcció absoluta o subordinada:

- (41) Enaxí que si creador farà covinença al deutor que no li deman lo deute que li devia e puys lo creador demana lo deute a la fermança del qual deute havia feia covinença lo creador al deutor que jamás no·l li demanàs la fermança, se porà defendre del creador que li demane aquel deute per excepció de la covinença (*Furs*, vol. VI, p. 152-154)
- (42) E si pert la possessió d'aquella cosa, porà-la demanar e recobrar axí com sua (*Furs*, vol. V, p. 263-264)

Hi ha un 50% (1/2) de proclisi, que correspon a l'exemple (41), i un altre 50% (1/2) d'enclisi, l'exemple (42). En les *Vides*, darrere de construcció absoluta o subordinada trobàvem un 80% (4/5) de proclisi front a un 20% (1/5) d'enclisi. La major presència de proclisi podria ser explicada per la procedència geogràfica del text, que rep influència occitana, però les dades són massa reduïdes per tal d'afirmar-ho amb certesa. En els *Furs* els percentatges entre proclisi i enclisi s'equilibren, però el que és interessant de destacar és que ni en una obra ni en l'altra s'ha trobat cap cas de mesoclisi per a aquest entorn sintàctic, la qual cosa podria marcar un avanç en la gramaticalització de les formes de FC.

Malgrat que no es documenten dins de les oracions principals pròpiament dites cap dels altres entorns sintàctics, cal recordar que hi havia entorns d'alternança en algunes de les subordinades i en una de les insubordinades. Concretament, en les subordinades s'ha documentat un cas d'enclisi darrere de construcció absoluta o oració subordinada i un cas de mesoclisi darrere de la conjunció coordinada *e*, un dels dos únics exemples de mesoclisi trobats en els *Furs*. En una de les insubordinades trobem una altra ocurrència de FC amb clítics darrere d'aquesta conjunció, però que presenta ara proclisi. Per tant, darrere de coordinació hi ha un 50% de proclisi i un 50% de mesoclisi.

5.5. LA COL·LOCACIÓ DELS PRONOMS ADVERBIALS AMB EL FC

Els resultats de les dades extretes dels pronoms adverbials *en* i *hi* segueixen en tot moment les directrius generals de col·locació del pronom. En la totalitat de les oracions subordinades (127/127) els clítics s'anteposen al FC. No hi ha casos d'oracions

in subordinades ni d'oracions introduïdes per *car*. La totalitat (4/4) dels entorns d'oracions principals també presenta proclisi. Malgrat que les dades no són tan reduïdes quantitativament com les de les *Vides de sants rosselloneses*, la presència tan majoritària d'oracions subordinades impedeix extraure conclusions definitives pel que fa als entorns de variació.

De les quatre ocurrències de pronoms adverbials en oracions principals, una correspon al grup d'anteposició absoluta, atès que és un cas de FCS darrere de sintagma nominal no correferencial, i les altres tres formen part del grup d'alternança entre anteposició i posposició. Són els tres casos següents:

- (43) Si alcú donarà fermança a altre en alcun contrat, e de puys que la fermança haurà donada se morrà o s'absentarà aquell qui haurà feita la fermança, ne deurà **e·n porà** ésser demanat (*Furs*, vol. VI, p. 149)
- (44) Si alcú donarà fermança a altre en alcun contrat, e de puys que la fermança haurà donada se morrà o s'absentarà aquell qui haurà feita la fermança, **ne deurà** e·n porà ésser demanat (*Furs*, vol. VI, p. 149)
- (45) no tan solament **ne serà** tengut al vehí (*Furs*, vol. VII, p. 145)

En l'exemple (43) hi ha proclisi del pronom *en* després de la conjunció coordinada *e*, en el (44) hi ha també proclisi del pronom després d'una oració subordinada i en el (45) hi ha proclisi del pronom després d'un complement circumstancial. En aquests tres entorns sintàctics és possible tant la proclisi com la mesoclisi o l'enclisi, així que podríem considerar que els *Furs* s'avança en el grau de gramaticalització per només presentar anteposició. Recordem que en els pronoms adverbials de les *Vides de sants rosselloneses* només hi havia dos casos que pertanyien al grup de variació, un que era mesoclític i un altre que era enclític. Les dades dels *Furs* semblen un poc més avançades en la gramaticalització amb els pronoms adverbials. Amb tot, la quantitat de dades és massa reduïda —dues ocurrències en les *Vides* i tres en els *Furs*— per a arribar a cap conclusió.

6. POSSIBLES EXPLICACIONS A LA VARIACIÓ ENTRE MESOCLISI I ENCLISI

En aquesta secció ens centrarem en les explicacions que s'han proposat per a la variació entre la mesoclisi i l'enclisi en relació amb les dades extretes tant en les *Vides de sants rosselloneses* com en els *Furs de València*. A més, analitzarem les diferències quantitatives entre mesoclisi i enclisi en les obres del nostre corpus i en les dades d'altres estudis.

La mesoclisi i l'enclisi comparteixen uns mateixos entorns sintàctics tant en el grup d'oracions principals amb posposició dels clítics com en el grup d'oracions principals que poden presentar variació. En les *Vides* s'observa un predomini de l'enclisi, amb 23 ocurrències, sobre la mesoclisi, amb 12 ocurrències, la qual cosa es pot relacionar amb un major grau de gramaticalització del FC respecte de la resta de llengües peninsulars, que presenten percentatges sovint contraris. En els *Furs* estan més equilibrats els percentatges entre mesoclisi i enclisi, però cal recordar que la quantitat de dades és ínfima: un total de 3 ocurrències d'enclisi i 2 de mesoclisi.

Diferents estudis (Bouzouita 2016; Bouzouita 2016b; Primerano 2019; Wheeler en premsa) han apuntat algunes possibles explicacions a l'aparició de l'enclisi en lloc de la mesoclisi, que corresponen als altres factors de la nostra classificació de les formes de FC que encara no hem tingut en compte.

Una primera hipòtesi es basa en les possibles diferències depenent del temps verbal, és a dir, en la preferència per la mesoclisi o per l'enclisi, d'una banda, en el futur, i, de l'altra, en el condicional. Bouzouita (2016b) apunta que l'enclisi podria ser més freqüent acompanyant el condicional que no acompanyant el futur.

Les dades estudiades per al navarroaragonès, quantitativament més importants, matisen la proposta inicial de Bouzouita (2016b), perquè s'observa que, mentre que al segle XIII no sembla confirmar-se la diferència entre els temps verbals quant a la variació entre mesoclisi i enclisi (Primerano 2019: 140), al segle XIV sí que es corrobora que el condicional admet més fàcilment l'enclisi, és a dir, que el condicional avança en el procés de gramaticalització més ràpidament que el futur (Primerano 2019: 196).

Les dades de les *Vides* pareixen corroborar que el condicional preferisca l'enclisi, però són massa reduïdes perquè puguin resultar conclouents: el 100% dels casos de condicional amb posposició del pronom són enclítics, però aquest 100% es correspon a

un únic exemple; en canvi, entre els futurs es reparteix la posposició en un 32,35% de mesoclisi i un 67,65% d'enclisi, de manera que, malgrat que també hi predomina l'enclisi, la mesoclisi hi té una presència considerable. Els cinc casos de posposició del pronom dels *Furs* acompanyen el verb en futur, la qual cosa no és sorprenent si recordem que de les 1019 ocurrències de FC amb clítics només 19 corresponen a verbs en condicional.

També s'han apuntat explicacions morfològiques que prenen com a causant principal de la variació la conjugació verbal, segons les quals la primera conjugació va acompanyada més habitualment del FCA i la tercera conjugació prefereix també aquesta construcció, encara que en menor grau que la primera (Wheeler en premsa: 89). Segons el plantejament que seguim, aquesta proposta s'invalida des d'un principi, ja que pren com a base que «durant l'edat mitjana no observem cap procés evolutiu a favor d'un model o de l'altre» (Wheeler en premsa: 89), afirmació que es contradiu amb les dades estudiades d'altres llengües peninsulars (Bouzouita 2016; Primerano 2019) i també amb el procés de gramaticalització progressiu de les formes.

Les dades de les *Vides* no semblen seguir del tot les afirmacions de Wheeler (en premsa). Encara que és cert que en la primera conjugació abunda la mesoclisi (trobem en aquesta conjugació 10 dels 11 casos totals de mesoclisi), en la tercera no en trobem cap. Els cinc casos que presenten els *Furs* sí que s'ajusten més a la distribució apuntada per Wheeler (en premsa): els tres futurs amb enclisi són verbs de la segona conjugació i els dos futurs amb mesoclisi són verbs de la primera. Tanmateix, parlem de quantitats molt reduïdes i poc significatives.

Una altra hipòtesi relaciona la variació entre la mesoclisi i l'enclisi amb el verb lèxic, de manera que alguns verbs es formarien amb més facilitat com a FCS amb enclisi i altres com a FCA amb mesoclisi (Bouzouita 2016b). No sembla que aquest factor haja de ser tingut en compte perquè, segons les dades de Primerano (2019: 161 i 198), els verbs que es repeteixen amb proclisi es caracteritzen per ser verbs que presenten formes sincopades, així que seria la síncope el factor a tenir en compte i no la presència d'un verb lèxic o un altre.

Les formes sincopades van sorgir quan, en afegir l'auxiliar *haver* darrere de l'infinitiu per a formar el FC, la vocal temàtica de l'infinitiu s'havia d'elidir seguint les lleis fonètiques d'evolució, com en *parrà*, format per *partir* més l'auxiliar *ha* (Wheeler en premsa: 94). Aquestes formes sincopades no existien per a la primera conjugació, però sí per a la segona i per a la tercera (Primerano 2019: 61) i van conviure amb les formes plenes (*partirà*) durant l'edat mitjana (Wheeler en premsa: 94).

Quant a la combinació d'aquestes formes amb els clítics, alguns estudis apunten la possibilitat que les formes sincopades presenten amb més facilitat l'enclisi que les formes plenes (Bouzouita 2016: 284; Primerano 2019: 62). Així, es pot relacionar el major percentatge de mesoclisi en les formes de la primera conjugació en el fet que no tenen formes sincopades. En el nostre corpus, només trobem dos exemples de formes sincopades que no van amb proclisi i són, ambdós, enclítics:

(46) *Levar-mi-é eu, e **tenré-lo*** (*Vides*, p. 195)

(47) **Convenria's** que tu, qui ést jutge dels hòmens [...] (*Vides*, p. 31)

Amb tot, la major presència d'enclisi acompanyant les formes sincopades no pot explicar tota la variació entre aquestes dues posicions, ja que, segons les dades estudiades per al castellà: i) la primera conjugació presenta una distribució prou equilibrada entre mesoclisi i enclisi sense haver-hi formes sincopades; ii) hi ha formes plenes de la segona i de la tercera conjugació que van amb enclisi, iii) hi ha formes sincopades que porten proclisi dels pronoms (Bouzouita 2016: 287).

Malgrat que l'ús de les formes sincopades s'ha vist com un dels factors més rellevants en la variació entre enclisi i mesoclisi, encara s'hi poden apuntar d'altres, com la presència d'un verb en forma no finita darrere del FC. L'aparició d'un infinitiu o d'un participi darrere del verb, com ara en el cas d'una perífrasi verbal d'infinitiu o d'un temps compost, podria també facilitar l'aparició del pronom completament posposat a la forma verbal (Primerano 2019: 142 i 196). En el nostre corpus només se n'han trobat les quatre ocurrencies següents:

(48) *E **farà mi**⁶ creure la tua gonela?* (*Vides*, p. 92)

---

⁶ Com apunta Ribera (en premsa: 19), malgrat que el pronom *mi* va tenir majoritàriament un caràcter tònic des dels inicis de la llengua, hi ha casos en què es pot interpretar com a àton. Hem descartat de les nostres ocurrencies dues en què es considerava que *mi* actuava com un pronom tònic, mentre que n'hem mantingut tres en què semblava més àton. Considerem aquest exemple (48) com un cas dubtós, però el mantenim igualment dins de les dades quantitatives. Maneikis i Neugaard (1977: 23) exposen en referència a les *Vides de sants rosselloneses* que en aquesta obra el pronom *mi* no sembla ser més tònic que *me*, segurament a causa de la procedència geogràfica del text, influït per l'occità. Amb tot, no podem assegurar-ho, ja que en les *Vides* no s'utilitza en cap cas la preposició *a* davant de complement directe (Pineda en premsa) i, per tant, tampoc la trobarem davant d'un suposat pronom fort *mi*. La presència o absència de la preposició no ajuda a distingir el caràcter tònic o àton dels pronoms en casos com el següent: «Qualquequal onrarà **mi**, eu glorificaré él» (*Vides*, p. 82). Hem descartat aquest exemple de l'estudi perquè sembla que l'estructura de «qualquequal onrarà

- (49) E la causa pública serà creguda, e **serà-te atorgada** victòria dels teus enemics (*Vides*, p. 271)
- (50) E si pert la possessió d'aquella cosa, **porà-la demanar** e recobrar axí com sua (*Furs*, vol. V, p. 263-264)
- (51) E si per aventura aquela bèstia mala no haurà morta la persona, mas **haurà-la nafrada**, sie tengut de donar la bèstia o de refer lo dan (*Furs*, vol. III, p. 254-255)

Tant en les *Vides* com en els *Furs* trobem un cas de FC amb enclisi seguit d'un infinitiu —exemples (48) i (50)— com un cas de FC amb enclisi seguit d'un participi —que en l'exemple (49) forma part d'una estructura passiva perifràstica i en l'exemple (51) forma part d'un temps verbal compost. Per tant, malgrat que les dades són ben reduïdes, és de remarcar que els quatre casos trobats segueixen la hipòtesi exposada.

Com que les *Vides de sants rosselloneses* són una traducció d'una obra llatina, la *Legenda aurea*, de Iacopo de Varazze, cal almenys esmentar la hipòtesi proposada per Bouzouita (2016) respecte de la influència dels textos subjacents en les traduccions, en el seu cas concret, en traduccions bíbliques. Bouzouita (2016: 293, la traducció és nostra) conclou que existeix «una correlació entre la col·locació pronominal llatina i la castellana per a l'alternança en l'ús de la mesoclisi i posposició [...], però no per a la col·locació pronominal en general» i que «aquesta associació és relativament dèbil». Queda fora dels objectius i de l'abast d'aquest treball la comparació de la versió catalana de les hagiografies respecte de l'original llatí.

En definitiva, cap dels factors proposats pot ser considerat el factor únic que explique la variació entre mesoclisi i enclisi. No obstant això, alguns dels factors, com l'ús de les formes sincopades o la presència d'un verb en forma no finita després del verb conjugat podrien facilitar l'aparició d'una enclisi primerenca en contextos en què, si els verbs s'utilitzaven amb les formes plenes o no hi havia un verb en forma no finita, era més habitual la mesoclisi. Aquests factors, per tant, van afavorir el procés de gramaticalització, segons el qual amb el pas dels segles va esdevenir més nombrosa l'enclisi respecte de la mesoclisi.

---

mi» siga equivalent a «eu glorificaré él» i, en conseqüència, *mi* esdevé un pronom tònic igual que *él*.

Precisament per a observar l'evolució del procés de gramaticalització és interessant comparar la freqüència d'enclisi i mesoclisi del nostre corpus amb els d'altres llengües i amb les dades analitzades del segle XIV català per Bouzouita i Sentí (en premsa). Les dades demostren que el castellà és la llengua que presenta quantitats més elevades de mesoclisi: Bouzouita (2016: 282) troba un 32,6% de mesoclisi i un 25,7% d'enclisi en un text que, recordem, pertany al castellà més oriental i, per tant, presenta més enclisi que textos de les varietats occidentals; Bouzouita i Sentí (en premsa: 6) troben en un traducció bíblica castellana del segle XIV un 35,1% de mesoclisi i un 0% d'enclisi. En navarroaragonès, en el corpus del segle XIII hi ha un 8,4% de mesoclisi i només un 1% d'enclisi (Primerano 2019: 113), mentre que en el corpus del segle XIV es redueix la mesoclisi a un 4,9% i augmenta lleugerament l'enclisi a un 1,5% (Primerano 2019: 166).

En català, en canvi, d'acord amb les nostres dades del segle XIII hi ha una major presència de l'enclisi que no de la mesoclisi. En les *Vides*, es calcula un 7,54% d'enclisi i un 3,93% de mesoclisi. En els *Furs*, la quantitat de dades dels contextos de posposició és mínima per l'abundància de la subordinació, però continua havent-hi més enclisi (0,29%) que no mesoclisi (0,2%). El navarroaragonès del segle XIV presenta més enclisi que el del segle XIII, que al seu torn en presenta més que qualsevol dels dos textos castellans analitzats; per contra, no presenta tanta enclisi com els textos catalans del segle XIII. Les dades del català del segle següent, del XIV, són encara més favorables a l'enclisi, amb un 7,9% del total de casos, respecte de la mesoclisi, amb un 2,5% (Bouzouita i Sentí en premsa: 7).

Tot això ens mostra l'evolució del procés de gramaticalització de les formes de FC. El castellà, la llengua més occidental de les estudiades, manté més pronoms en posició mesoclítica i mostra, així, un grau de gramaticalització menys avançat. Per contra, els FC del català són els que presenten major freqüència d'enclisi, i menor de mesoclisi. En conseqüència, el català és la llengua amb major gramaticalització de les formes de FC, seguida del navarroaragonès i, finalment, del castellà, fet que apunta a favor de la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització des de les llengües i varietats més orientals cap a les més occidentals.

7. CONCLUSIONS

Per a concloure aquest treball, fem una recapitulació dels resultats i de les diferents conclusions a què s'ha arribat en l'anàlisi de les dades, especialment pel que fa a les dues hipòtesis seguides: la hipòtesi sintàctica i la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització.

Abans que res, si es comparen les dades extretes de les *Vides de sants rosselloneses* i dels *Furs de València*, sobta la diferència quantitativa d'ocurrències trobades en una obra i en l'altra, i és que hem pogut comprovar que la tipologia textual condiona la major o menor presència de FC: un recull d'hagiografies fa un ús molt més reduït d'aquest temps verbals que no un recull de lleis. Encara més, en un recull de lleis la subordinació és molt abundant i, en els *Furs*, ben majoritària. Ara bé, continuem desconeixent si la tipologia textual i la tradició discursiva té algun paper en la distribució entre el FCS i el FCA.

L'anàlisi de les dades de cadascuna de les obres ens ha permès comprovar les hipòtesis inicials de partida, en major o menor mesura. La hipòtesi sintàctica, que ja havia quedat perfectament delimitada i mostrada quantitativament en altres estudis (Bouzouita 2008, Bouzouita 2012, Bouzouita 2016, Bouzouita 2016b, Bouzouita i Sentí 2019, Bouzouita i Sentí en premsa, Castillo Lluch 2002, Castillo Lluch 2004, Primerano 2019), ha estat de nou confirmada. Els pocs casos que s'han trobat que no coincidien amb la norma esperable o bé es podien justificar per motius de rellevància discursiva (com ara les quatre suposades excepcions en la subordinació dels *Furs*, § 5.1) o bé eren casos d'anteposició innovadora.

Precisament aquests casos d'anteposició innovadora són els que apunten cap a la confirmació de la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització. Tot i que les dades són quantitativament reduïdes en aquest punt, s'ha vist que en una obra tan primerenca com les *Vides de sants rosselloneses* hi ha exemples de proclisi en entorns en què en navarroaragonès i, sobretot, en castellà predomina la posposició dels pronoms.

S'han trobat exemples d'anteposició innovadora en entorns sintàctics que es classifiquen dins del grup d'alternança entre anteposició i posposició: les ocurrències de les *Vides* darrere d'adverbi o de complement circumstancial són totes proclítics, fins i tot les que marquen una progressió cronològica, que haurien de provocar l'enclisi dels pronoms (Granberg 1988: 174-179); també darrere de construcció absoluta o subordinada

hi ha tres casos de proclisi innovadora. Fins i tot, apareix la proclisi en les *Vides* en el grup de posposició absoluta, darrere d'un vocatiu emfàtic («e tu, diable, **l'esperaràs**», *Vides*, p. 119).

A més, les xifres de proclisi són més elevades en aquests entorns de variació que les xifres corresponents del castellà. En els *Furs*, com que hi ha tanta subordinació (§ 5.1), hi ha pocs exemples en els contextos de variació: de només cinc casos que es documenten, quatre són proclítics. Cal recordar, però, que hi ha dos exemples de mesoclisi i dos d'enclisi en oracions subordinades.

Centrem-nos en les dades de les *Vides*. Si es comparen amb les estudiades per Bouzouita (2016: 282), s'observa que: darrere de subjecte, en castellà hi ha un 62,3% de proclisi, mentre que en català, un 90,70%; darrere d'adverbi o complement circumstancial, en castellà hi ha un 83,1% de proclisi, mentre que en català, un 100%; darrere de sintagma nominal correferencial, en castellà no hi ha cap cas de proclisi, mentre que en català n'hi ha un 100%; darrere de coordinació, en castellà hi ha un 1,9% de proclisi i en les *Vides* n'hi ha un 0%; darrere de construcció absoluta o subordinada, en castellà hi ha un 0% de proclisi, mentre que en català, un 80%. De tots els entorns, només darrere de coordinació el text castellà presenta un percentatge més elevat de proclisi que no el text català.

Les dades del navarroaragonès del segle XIII (Primerano 2019: 113) es troben generalment a mig camí entre les dues llengües: darrere de subjecte, el 72,2% de proclisi és major que el 62,3% castellà però menor que el 90,70% de les *Vides*; darrere d'adverbi o complement circumstancial, el 88,9% és major que el 83,1% castellà però menor que el 100% català; darrere de sintagma nominal correferencial, no hi ha cap cas de proclisi com tampoc n'hi havia en castellà, mentre que en les *Vides* s'ha documentat un 100% de proclisi; darrere de coordinació, en navarroaragonès apareix el percentatge més alt de proclisi, un 16,7% en la conjunció *e(t)* o *y* i un 100% en la conjunció *o*; darrere de construcció absoluta o subordinada, el 4,8% de proclisi en navarroaragonès és major al 0% castellà però significativament menor al 80% de les *Vides*. Darrere de coordinació torna a ser l'únic entorn de variació en què el català no s'avança a les altres dues llengües peninsulars.

En relació amb les dades del segle XIV estudiades per al català per Bouzouita i Sentí (en premsa: 6-7), s'observa una evolució en la freqüència de la proclisi en aquest entorns sintàctics de variació: darrere de subjecte, documenten un 100% de proclisi, un percentatge més elevat que el 90,70% de les *Vides*; darrere d'adverbi o complement

circumstancial i darrere de sintagma correferencial tant l'obra del XIII com la del XIV mostren un 100% d'anteposició dels pronoms; darrere de coordinació, el 0% de les *Vides* esdevé un 41,7% al segle XIV; darrere d'oració absoluta o subordinada és l'únic entorn en què la freqüència disminueix, ja que es passa del 80% al 50% de proclisi. En general, es confirma l'evolució de la posició del pronom cap a la proclisi i es confirma també que en català el percentatge de proclisi augmenta abans que en navarroaragonès i que en castellà.

Tot apunta, per tant, cap a un grau de gramaticalització més avançat en llengua catalana. En els entorns de variació entre mesoclisi i enclisi s'ha observat que altres estudis han plantejat diferents explicacions per a aquesta variació. La quantitat de dades extretes del nostre corpus no és suficient ni per a confirmar-les ni per a desmentir-les. Amb tot, els percentatges de mesoclisi són generalment inferiors als que presenten els corpus estudiats en castellà i en navarroaragonès, com hem vist (§ 6). Hi ha més enclisi i menys mesoclisi en català que en aquestes altres dues llengües, i al segle XIV s'observa en català un increment de l'enclisi respecte de les dades del segle anterior.

En definitiva, hem pogut comprovar el grau de gramaticalització de les formes de futur i condicional en les dues obres estudiades, més avançat que en els corpus equivalents de la resta de llengües peninsulars. A partir d'aquests resultats, queda oberta la possibilitat de fer un estudi exhaustiu amb un corpus en llengua catalana més complet que abraçara diferents segles, diferents varietats dialectals i diferents tipologies textuais i que permetera comprovar amb més seguretat la hipòtesi de la difusió diatòpica de la gramaticalització.

8. BIBLIOGRAFIA

Corpus textual:

CICA = Corpus Informatitzat del Català Antic, Torruella, Joan (dir.), junt amb Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines, <http://lexicon.uab.cat/cica> [data última de consulta: 25/04/2021]

Furs de València, edició del CICA.

Vides de Sants Rosselloneses, vol. 2, edició a cura de Charlotte S. Maneikis Kniazzezh i Edward J. Neugaard, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.

ALSINA, Àlex (en premsa), «Les construccions d'infinitiu», dins Martines, Josep; Pérez Saldanya, Manuel; Rigau, Gemma, *Gramàtica del català antic*.

BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1984), *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre, Biblioteca d'estudis i investigacions.

BATLLE, Mar; MARTÍ I CASTELL, Joan; MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep; ANTON RABELLA, Joan (2016), *Gramàtica històrica de la llengua catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BATLLORI, Montserrat; IGLÉSIAS, Narcís; MARTINS, Ana Maria (2005), «Sintaxi dels clítics pronominals en català medieval», *Caplletra* 38, p. 137-177.

BONET, Eulàlia (2002), «Cliticització», dins Solà, Joan; Lloret, Maria Rosa; Mascaró, Joan; Pérez Saldanya, Manuel, *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, p. 933-989.

BOUZOUITA, Miriam (2008), *The Diachronic Development of Spanish Clitic Placement*, tesi doctoral, Londres, King's College London.

— (2011), «Future Constructions in Medieval Spanish: Mesoclisys Uncovered», dins Kempson, Ruth M.; Gregoromichelaki, Eleni; Howes, Christine, *The Dynamics of Lexical Interfaces*, CSLI, p. 89-130.

— (2012), «Los futuros analíticos y sintéticos en la *Fazienda de Ultra Mar*», dins Montero Cartell, Emilio; Manzano Rovira, Carmen (coord.), *Actas del VIII Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española, Santiago de Compostela, 14-18 de septiembre de 2009*, vol. 1, p. 695-706.

— (2013), «La influencia latinizante en el uso del futuro en la traducción bíblica del códice Escorial I.6», dins Casanova, Emili; Calvo Rigual, Cesáreo (coord.), *Actas*

del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas, vol. 8, p. 353-364.

- (2016), «La posposición pronominal con futuros y condicionales en el código escurialense I.i.6: un examen de varias hipótesis morfosintácticas», dins Kabatek, Johannes, *Lingüística de corpus y lingüística iberorrománica*, Berlín, De Gruyter.
- (2016b), «La posposición pronominal con futuros y condicionales en el castellano medieval: ¿un caso de contacto de lenguas?», treball presentat en el seminari *El orden de palabras en las lenguas iberorrománicas medievales*, celebrat el 29 de juliol de 2016, Universitat de Girona.
- BOUZOUITA, Miriam; SENTÍ, Andreu (2019), «Contacto y cambio lingüístico en la Península Ibérica medieval: los futuros en catalán en el contexto iberorrománico», treball presentat en el V Congreso Internacional de Corpus Diacrónicos en Lenguas Iberorrománicas, Brusel·les, 12-14 de desembre de 2019.
- (en premsa), «La gramaticalización del futuro y el condicional en el iberorromance del siglo XIV a partir de traducciones bíblicas paralelas: el caso del castellano y el catalán antiguos», dins Enrique-Arias, Andrés (ed.), *Traducción bíblica e historia de las lenguas iberorrománicas*, Berlín, De Gruyter. Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie.
- CASTILLO LLUCH, Mónica (2002), «Distribución de las formas analíticas y sintéticas de futuro y condicional en español medieval», *Actas del V Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española, Valencia 31 de enero-4 de febrero 2000*, p. 541-550.
- (2004), «L'emphase et la syntaxe du pronom personnel atone en espagnol médiéval dans une perspective romane», dins Araújo Carreira, Maria Helena (dir.), *Plus ou moins?! L'atténuation et l'intensification dans les langues romanes*, Universitat de París 8 Vincennes Saint-Denis, p. 343-356.
- COLÓN, Germà; GARCIA, Arcadi (ed.) (1980), *Furs de València*, Barcelona, Editorial Barcino.
- COMPANY COMPANY, Concepción (1985-1986), «Los futuros en el español medieval, sus orígenes y su evolución», *Nueva revista de filología hispánica*, vol. 34, núm. 1, p. 48-107.
- (2006), «Tiempos de formación romance II. Los futuros y condicionales», dins Company Company, Concepción (coord.), *Sintaxis histórica de la lengua española*.

- Primera parte: la frase verbal*, vol. 1, Mèxic, Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, p. 347-418.
- (2012), «Historical morphosyntax and grammaticalization», dins Hualde, José Ignacio; O'Rourke, Erin; Olarrea, Antxon (ed.), *The Handbook of Hispanic linguistics*, Londres / Nova York, Blackwell, p. 673-693.
- COMPANY COMPANY, Concepción; MEDINA URREA, Alfonso (1999), «Sintaxis motivada pragmàticament: futurs analítics y futurs sintètics en el espanyol medieval», *Revista de Filología Española*, vol. 79, fasc. 1-2, p. 65-100.
- CUENCA, Maria Josep (2012), «La gramaticalización», dins Ibarretxe-Antuñano, Iraide; Valenzuela, Javier (dir.), *Lingüística cognitiva*, Barcelona, Anthropos, p. 281-304.
- FRANCALANCI, Leonardo; MARTINS, Ana Maria; ORDÓÑEZ, Francisco; RIBERA, Josep E. (en premsa), «Els pronoms febles (I): forma, posició i ordre», dins Martines, Josep; Pérez Saldanya, Manuel; Rigau, Gemma, *Gramàtica del català antic*.
- GARCIA SEMPERE, Marinela (2015), «Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*», *Medievalia*, núm. 18/2, p. 155-178.
- GRANBERG, Robert Arthur (1988), *Object Pronoun Position in Medieval and Early Modern Spanish*, Los Angeles, Universitat de Califòrnia.
- HEINE, Bernd (2003), «Grammaticalization», dins Joseph, Brian D.; Janda, Richard D. (ed.), *The Handbook of Historical Linguistics*, Oxford, Blackwell, p. 575-601.
- LANGACKER, Roland (1977), «Syntactic Reanalysis», dins Li, Charles N, *Mechanisms of syntactic change*, Austin, Publicacions de la Universitat de Texas, p. 57-139.
- LEHMANN, Christian (1985), «Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change», *Lingua e stile*, vol. 20, p. 303-318.
- MANEIKIS KNIAZZEH, Charlotte S. i Neugaard, Edward J. (ed.) (1977), *Vides de sants rosselloneses*, amb prefaci i aportacions de Joan Coromines, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- MEIER, Harri (1965), «Futuro y futuridad», *Revista de Filología Española*, núm. 48, p. 61-77.
- MOLL, Francesc de Borja (2006), *Gramàtica històrica catalana*, València, Publicacions de la Universitat de València. [1a ed. en cast., 1952, *Gramática histórica catalana*, Madrid, Gredos].
- MONTGOMERY, Thomas (1962), *El evangelio de San Mateo según el manuscrito escurialense I.I.6: texto, gramàtica, vocabulario*, Madrid, Real Acadèmia Espanyola.

- MUSSAFIA, Adolf (1886), «Una particularità sintattica della lingua italiana dei primi secoli», dins *Miscellanea di Filologia e Linguistica in Memoria di N. Caix e U. A. Canello*, Florència, Le Monnier, p. 255-261.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998), *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- PINEDA, Anna (en premsa): «El complement directe (I): el marcatge diferencial d'objecte», dins Martines, Josep; Pérez Saldanya, Manuel; Rigau, Gemma, *Gramàtica del català antic*.
- PRIMERANO, Antoine (2019), *La gramaticalización de los futuros y condicionales en el navarroaragonés de los siglos XIII y XIV: análisis morfosintáctico-pragmático*, treball de fi de màster, Universitat de Gent.
- RIBERA, Josep E. (en premsa): «Els pronoms personals febles (I): les funcions dels pronoms», dins Martines, Josep; Pérez Saldanya, Manuel; Rigau, Gemma, *Gramàtica del català antic*.
- ROBBEETS, Martine (2013), «Genealogically Motivated Grammaticalization», dins Robbeets, Martine; Cuyckens, Hubert, *Shared Grammaticalization*, Amsterdam, John Benjamins, p. 147-175.
- ROSSI, Teresa María (1975), «Formas de futuro en un romanceamiento bíblico del s. XIII», *Zeitschrift für romanische Philologie*, núm. 91, p. 386-402.
- SEGURA, Santiago (2012), *Gramática latina*, Bilbao, Publicacions de la Universitat de Deusto.
- SENTÍ, Andreu (2017), *Modalitat i evidencialitat en català antic*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TOBLER, Adolf (1875), «Jules le Coultre, De l'ordre des mots dans Crestien de Troyes», dins *Göttingische gelehrte Anzeigen*, vol. 2, p. 1057-1082.
- TOLEDO Y HUERTA, Álvaro Octavio de (2015), «Futuros que se miran el ombligo: mesoclisys y anteposición de formas no personales en la historia del español», dins Castillo Lluch, Mónica; López Izquierdo, Marta, *El orden de las palabras en la historia del español y otras lenguas iberorromances*, Madrid, Visor Libros, p. 141-234.
- WHEELER, Max (en premsa): «La conjugació», dins Martines, Josep; Pérez Saldanya, Manuel; Rigau, Gemma, *Gramàtica del català antic*.

ZINELLI, Fabio (2009), «La *Légende dorée* catalano-occitane. Étude et éditions d'un nouveau fragment de la version occitane A», dins Lematre, Jean-Lopu; Vielliard, Françoise (ed.), *L'occitan, une langue du travail et de la vie quotidienne du XIIe au XXIe siècle. Les traductions et les termes techniques en langue d'oc*, Ussel, p. 263-350.